

Loyauteit versus individualiteit in de kolonie

Een biografie van Félix Fuchs

(1888-1916)

Barbara Deruytter
2e Bachelor Geschiedenis
Academiejaar 2008-2009

HP II: Oefening nieuwste tijden
Onder begeleiding van: Drs. Jan-Frederik Abbeloos

Inhoudstafel

1. Inleiding	3
a. Onderwerp	3
b. Bronnen en methode	6
c. Thesise over Fuchs door M. Guinand	8
d. Biografisch overzicht	9
2. Motivatie: rol van een koloniale ideologie?	13
a. Afkomst en sociaal milieu	13
b. Keuze voor Congo	13
c. Toegangsticket?	16
d. Politieke en levensbeschouwelijke overtuiging	17
3. Carrière. Loyale dienaar van vorst en staat?.....	20
e. Een geslaagde carrière	20
f. Diensten aan Congo Vrijstaat en hun beloning	23
g. De magistraten als critici van Fuchs: ‘hielenlikkerij’?	26
h. Verhouding tot Leopold II	28
4. Houding tegenover de wantoestanden.....	29
5. Fuchs’ zelfbeeld en de publieke opinie	33
a. Net geen minister van koloniën?	33
b. Fuchs als ideale hervormer?	34
c. Terugblik van een jubilaris (1913)	35
d. Gedwongen ontslag	38
6. Conclusie.....	40
7. Bibliografie	42
8. Bronnenlijst	45
9. Bronvermelding Bijlagen.....	46
10. Lijst met afkortingen.....	47
11. Bijlagen.....	48

1. Inleiding

‘Gardons-nous, Messieurs, de laisser obscurcir la clarté de nos visions par la poussière que soulèvent, ailleurs, les vaines et stériles querelles des partis.

Ces choses là, Messieurs, ne sauraient s’acclimater sous le soleil des tropiques.

Ces choses là ne sont pas des articles d’importation.

Ces choses là ne doivent pas franchir le bel estuaire de notre cher et splendide Congo.’

- Fragment uit de speech van gouverneur-generaal

Félix Fuchs op zijn jubileum in 1913¹

a. Onderwerp

Félix Fuchs bekleedt achtentwintig jaar lang (1888-1916) belangrijke functies in de kolonie. Hij maakt zo op drie jaar na de volledige levensloop van Congo Vrijstaat mee, verdwijnt van het toneel tijdens de anti-Congolese campagne, maar staat daarna mee aan de wieg van Belgisch Congo. Door zijn hoge functies en zijn jarenlange ervaring kent hij Congo van binnen en vanbuiten. In deze paper willen we proberen zijn visie op het ‘oeuvre colonial’ te achterhalen.

De hoeveelheid literatuur over ons koloniale verleden is indrukwekkend. Een groot deel van de publicaties stammen uit de periode dat Congo nog altijd een Belgische kolonie was. Pas na de dekolonisatie kon de Belgische literatuur het koloniale discours grotendeels afwerpen. In het buitenland werd de historische literatuur over Congo lang beheerst door de naweeën van de anti-Congolese campagne, ook daar was over het algemeen geen sprake van neutrale geschiedschrijving. De laatste jaren echter verschijnen zowel in binnen als buitenland kritische historische studies over het Belgische koloniale verleden. De pionier van deze verandering was ongetwijfeld Jean Stengers, die met zijn publicaties vanaf de jaren 1950 de toon zette voor het verder historisch onderzoek. Veel aandacht ging ondertussen naar het ontstaan van Congo Vrijstaat en de bepalende rol die Leopold II speelde in het koloniale project. Ook de wreedheden en de anti-Congolese campagnes werden uitvoerig besproken. In het tumult van de revisionistische geschiedschrijving ging de aandacht voor de gewone ambtenaren en de hoge functionarissen van Congo Vrijstaat vaak verloren. De thesis door Mathias Broekaert ‘Het blank personeel van de Kongostaat 1885-1908: recrutering - profiel - carrières?’ geschreven aan de universiteit van Gent, kwam hier in 1988 voor

¹ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913.

een deel aan tegemoet.² Het hoger personeel bleef in deze thesis echter vrijwel volledig onderbelicht. Deze groep koloniale werd voor Belgisch Congo wel bestudeerd in een tweede thesis geschreven door Linda Goeman, maar haar onderzoek beperkte zich tot de revolutionaire periode (1958-1960).³ Hoewel er afzonderlijke biografische studies van hoge koloniale functionarissen in Congo Vrijstaat geschreven zijn, missen we een overkoepelende studie naar de ideeën en het belang van deze groep.⁴ Misschien werden ze zo lang over het hoofd gezien omdat de hoge functionarissen van Congo Vrijstaat, terecht of onterecht, beschouwd werden (en worden) als ‘blinde instrumenten’ van Leopold II. Maakte de eis van loyaleit deze mannen tot een conforme groep met weinig eigen ideeën? Of was de realiteit, anders dan verwacht, iets ingewikkelder? Hadden deze mannen wél eigen visies en is er dus sprake van individualiteit? De diversiteit van de ‘koloniale elite’ en de ingewikkelde relaties binnen het koloniale netwerk zijn immers een feit. Dit (eventuele) spanningsveld tussen loyaleit en individualiteit kiezen wij als uitgangspunt voor het onderzoek naar de koloniale visie van Félix Fuchs.

Fuchs’ persoon blijkt in de literatuur omgeven met een zekere was van geheimzinnigheid. We lezen tegenstrijdige waardeoordelen en meestal wordt weinig over hem uitgeweid. Met onze vraagstelling willen wij dan ook proberen tot een zo breed mogelijk beeld van Fuchs’ koloniale visie te komen.

We vragen ons af hoe Fuchs bij het koloniale project betrokken raakt. Welke zijn de motivaties voor zijn indiensttreding en is er in deze vroege fase al sprake van een koloniale ideologie? Al snel wordt onze aandacht getrokken door het opmerkelijk gunstige verloop van Fuchs’ carrière. Welke factoren kunnen dit verklaren? Betekent zijn hoge positie dat hij van de wantoestanden op de hoogte is?

Uit de literatuur blijkt dat Fuchs zeker geen openlijk criticus van het beleid was. We krijgen eerder de indruk dat hij het geen probleem vond sommige wantoestanden mee te helpen verdoezelen om de eer van de Congo Vrijstaat te redden. Anderen beweren daarentegen dat Fuchs door zijn ‘protest tegen de wantoestanden’ zelf een periode in diskrediet kwam bij de centrale regering. Hoe vallen deze tegenstrijdige versies te verklaren?

Ook een analyse van zijn koloniale netwerk en de spanningen binnen dit netwerk kunnen interessant zijn. Wat was de perceptie over hem door andere personen? Hoe zag hij zag hij zijn eigen rol in de kolonie? De politieke kleur van de gouverneurs-generaal was overwegend katholiek, Fuchs was als liberaal een uitzondering op de regel. Keek hij hierdoor op een andere manier naar het koloniale project? Beïnvloedt zijn politieke voorkeur ook zijn dagelijks beleid in de kolonie?

² M. BROECKAERT, *Het blank personeel van de Kongostaat 1885-1908: recrutering - profiel - carrières?*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling Universiteit Gent), 1988, 145 p.

³ L. GOEMAN, *Topambtenaren in Belgisch-Kongo: een studie naar beeldvorming bij ambtenaren in gewestdienst, van het niveau gouverneur-generaal tot assistent-gewestbeheerder, in de periode 1958-1960*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling Universiteit Gent), 1997, 164 p.

⁴ Zoals bijvoorbeeld: F. COOPMAN, *Gouverneur-generaal Th. Wabis en de anti-Kongolese campagne: hoe vulde Th. Wabis zijn opdracht van gouverneur-generaal in Kongo Vrijstaat in?*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling Universiteit Gent), 2007, 196 p.

Fuchs was zevenentwintig jaar in dienst van de kolonie. Blijft zijn mening over het koloniale project al die tijd onveranderd of is er een evolutie in zijn koloniale denkbeelden? Hoe kwam er uiteindelijk een einde aan zijn koloniale carrière? Zoals gezegd trachten wij al deze vragen te beantwoorden met volgend uitgangspunt in het achterhoofd: wat betekende de vereiste loyaleiteit aan de kolonie voor de individuele mening en acties van Félix Fuchs?

b. Bronnen en methode

Aan de persoon van Félix Fuchs zelf zijn bitter weinig publicaties gewijd. Het enige werk dat over hem geschreven werd, is een thesis door Michel Guinand aan de ULB (met als promotor Jean Stengers), die wij in eerste instantie niet konden raadplegen (zie infra). Hiertegenover staat dat Fuchs' naam in de meeste publicaties over ons koloniale verleden opduikt. Vaak gaat het om korte verwijzingen met eventueel een citaat uit een brief. We legden deze kleine beetjes informatie uit de secundaire literatuur samen om tot een groter geheel te komen. Het resultaat was een onvolledige puzzel, die vooral bijkomende vragen oproep.

Antwoorden op deze vragen waren ongetwijfeld te vinden in het omvangrijke privéarchief van Fuchs dat bewaard wordt in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA). Dit archief van 41 dozen bevat ontzettend veel informatie over uiteenlopende onderwerpen en stamt zowel uit de periode van Congo Vrijstaat als Belgisch Congo. Aangezien Fuchs diensttermijn zich uitstrekt over de jaren 1888-1916, is zijn privéarchief uiterst geschikt voor een studie van de Belgische kolonie in de vroege periode. De grootte van het archief hangt samen met de lange en afwisselende carrière van Fuchs. Beide maken een exhaustieve beschrijving van Fuchs' leven en koloniale activiteiten niet gemakkelijk. Deze paper pretendeert dan ook allerm minst een volledig uitgewerkte biografie te zijn. We focussen op de koloniale visie van Félix Fuchs om inzake dit onderwerp tot duidelijke resultaten te komen. Jammer genoeg is het kostbare privéarchief van Fuchs nog niet geïnventariseerd. De onderzoeker baseert zich op een lijst van thematische trefwoorden die enkel refereren naar de inhoudsbeschrijving op de archiefdozen.⁵ Daardoor was het soms moeilijk de beoogde informatie in handen te krijgen.

Bij het achterhalen van Fuchs' koloniale visie dook nog een ander probleem op. Het bleek niet evident om in de vele documenten uit het privé-archief van Fuchs bewaard in het KMMA de gezochte antwoorden te vinden. Enerzijds omdat het archief voor het overgrote deel bestaat uit administratieve documenten, terwijl persoonlijke documenten zoals briefwisseling schaars zijn.⁶ Ten tweede omdat van de uitgaande correspondentie, die toch één van de belangrijkste bronnen kan zijn met betrekking tot de vraagstelling, vaak enkel moeilijk leesbare kladversies werden teruggevonden. Daarom deden we beroep op het archief van Edmond van Eetvelde, waarin heel wat correspondentie van Fuchs bewaard is.⁷ We namen ook de brieven van Fuchs' vriend en vertrouweling Arthur Baerts aan Van Eetvelde door, in de hoop hier kostbare informatie aan te treffen. Het opsporen en ontcijferen van deze brieven bleek een zeer tijdsroevende klus,

⁵ De lijst met trefwoorden is te vinden in volgende archiefgids. P. VAN SCHUYLENBERGH, *La mémoire des Belges en Afrique Centrale: inventaire des archives historiques privées du Musée Royal de L'Afrique Centrale de 1858 à nos jours*, Tervuren, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 1997, 149 p.

⁶ Een groot deel van de doorgenomen dozen bleek dan ook niet nuttig voor de vraagstelling. Deze dozen werden niet in de bronnenlijst opgenomen.

⁷ De brieven van Fuchs aan Van Eetvelde zijn raadpleegbaar op microfilm (meer bepaald de rollen 4073 en 4076 zijn relevant). Zie: R. DE BOCK-DOEHAERD, *Papiers Van Eetvelde*, Brussel, Archives générales du royaume, 1988, 10 p.

die wij dan ook, rekening houdend met de aanwezigheid van voldoende alternatief bronnenmateriaal, gestaakt hebben.

Naarmate ons onderzoek vorderde, werden we ons steeds meer bewust van de kloof tussen discours en realiteit, tussen schone schijn en werkelijkheid. Bij een onderzoek naar het koloniale verleden ligt het gangbare discours altijd op de loer, denk maar aan de propaganda die gevoerd werd in België rond 'Œuvre coloniale'. We treffen er sporen van aan in verschillende soorten bronnen: periodieken (bvb de *Tribune Congolaise*), memoires, speeches, schoolboeken,... In het geval van Félix Fuchs, een koloniale functionaris in dienst van koning en staat, moet met dit discours zeker rekening gehouden worden. Men mag bovendien niet uit het oog verliezen dat er onder het koloniale discours een individuele mening verborgen gaat die meestal veel minder luid klinkt. Eenmaal ter plaatse kon de functionaris zich immers een veel realistischer beeld vormen van de kolonisatie. Dit gaat zeker op voor de hoogopgeleide administratieve elite die van vertrouwelijke informatie op de hoogte was. Voor sommigen onder hen was hun (korte) koloniale carrière een ontzuivering die hen de motivatie voor het vorstelijke project ontnam, anderen bleven tot hun dood overtuigde kolonialen.⁸

Geslotenheid over de koloniale visie bleek een laatste hindernis. Bij het onderzoek naar de denkbeelden van de naaste medewerkers van Leopold II merkte ook Vanhauwaert op hoe moeilijk het is de koloniale visie te achterhalen. 'De zoektocht naar duidelijk omschreven koloniale ideologieën bleek al gauw een zoektocht in het ijs. Door de grote drang naar discretie over één van de meest opmerkelijke koninklijke projecten uit de Belgische geschiedenis, lieten de adviseurs van Leopold II slechts sporadisch in hun kaarten kijken. De enkelingen die hun herinneringen aan het Hof wel neerpenden, spendeerden liever zo weinig mogelijk aandacht aan de eigen ideeën bij kolonievorming. Ze beperkten zich liever tot het loven van Leopold II, die op zijn eentje de hachelijke onderneming had opgestart.'⁹ Hoewel Félix Fuchs geen directe medewerker was van Leopold II, gaan deze bedenkingen ook deels voor hem op. Ook hij erkende immers uitdrukkelijk het belang van discretie (zie *infra*).

⁸ Volgens L.H. GANN en P. DUIGNAN keerde 40% van de kolonialen terug als tegenstander van het koloniale systeem. L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 186.

⁹ . VANHAUWAERT, *All the King's Men*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2005, s.p. Blz 72.

c. Thesis over Fuchs door M. Guinand

Zoals gezegd is het enige werk dat over Fuchs geschreven werd een thesis van Michel Guinand aan de ULB met als promotor Jean Stengers. Omdat voor de raadpleging van deze thesis de toestemming van de auteur vereist was en wij deze laatste wegens omstandigheden niet konden bereiken, kregen wij geen toegang tot deze uitstekende bron van informatie. Tot één week voor de afronding van ons onderzoek, werkten wij dan ook met de opgesomde literatuur en bronnen om tot een zo volledig mogelijk beeld van Félix Fuchs te komen. Helemaal onverwacht werd ons uiteindelijk door de auteur toestemming verleend om de thesis te gebruiken. Deze thesis bleek een zeer volledig en goed gestructureerd werk dat wordt gekenmerkt door de neutrale opstelling van de auteur. Omdat ze opgevat is als een biografie, met sterke nadruk op de koloniale periode, komen ook onderwerpen aan bod die wij niet belichten omdat ze buiten onze vraagstelling vallen of wij hier geen bronnen voor hadden.¹⁰ Zo wordt bijvoorbeeld meer in detail ingegaan op het verloop van Fuchs' carrière en komen ook volgende onderwerpen aan bod: zijn economische politiek, zijn visie op het personeel, het onderwijs, de medische voorzieningen, het leger, enzovoort. Ook zijn persoonlijkheid en intieme leven, evenals zijn reputatie als 'geletterde' worden er behandeld. Opvallend was echter dat de conclusies van onze afzonderlijke onderzoeken, voor wat de overlappende onderwerpen betreft, dezelfde uitkomst hadden. Daar waar wijzelf door een gebrek aan bewijzen waren blijven steken op vermoedens werden deze vaak door het werk van Michel Guinand bevestigd. De thesis verklaarde ook heel wat zaken die voor mij na het onderzoek een vraagteken waren gebleven. Zo kwamen wij inzake Fuchs' houding tegenover de wantoestanden, zijn 'individualiteit' en zijn ontslag toch nog tot een gedocumenteerd resultaat. In deze zin speelde de thesis dus een belangrijke rol.

¹⁰ Zo hadden wij bijvoorbeeld wel genoeg bronnenmateriaal over Fuchs reputatie als 'geletterde', maar besloten wij dit onderwerp niet te behandelen omdat het buiten de vraagstelling viel.

d. Biografisch overzicht

Als inleiding geven we een kort *curriculum vitae* van onze protagonist die moet toelaten de onderdelen van het betoog in hun context te plaatsen.¹¹ Om de verschillende functies die Fuchs uitoefende te kunnen duiden binnen de koloniale administratieve hiërarchie verwijzen we naar bijlage 1 en 2. De foto's genomen op verschillende tijdstippen van zijn koloniale carrière uit bijlage 3 dienen hierbij als illustratie.

Félix Alexandre Fuchs wordt geboren te Elsene op 25 januari 1858 als zoon van Louis Fuchs, een dan nog relatief onbekende landschapsarchitect. Louis Fuchs had zich als Duitser in 1843 in Brussel gevestigd.¹² Fuchs groeit op in de Brusselse voorstad Elsene, maar over zijn jeugd is verder niet veel gekend. Wel weten we dat hij op een bepaald moment tot Belg genaturaliseerd wordt, mogelijk op hetzelfde moment als zijn vader in 1862.¹³ Hij volgt vervolgens een opleiding tot jurist aan de Université Libre de Bruxelles en studeert er af als doctor in de rechten. Na een kort verblijf aan de Brusselse balie gaat hij in dienst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook hier blijft hij niet lang, volgens de Biographie Coloniale Belge omdat '[il] se laissa tenter par la grande oeuvre de Léopold II'.¹⁴ In 1888 wordt Fuchs definitief aangenomen in dienst van Congo Vrijstaat. In januari van dat jaar vertrekt hij met de stoomboot 'Lualaba' voor de eerste keer naar Congo.

Fuchs krijgt de garantie dat zijn bijdrage aan het 'oeuvre colonial' afgestemd zal zijn op zijn specifieke vaardigheden.¹⁵ Als doctor in de rechten zal hij verschillende functies uitoefenen in de magistratuur en de administratie. Bij zijn indiensttreding in 1888 krijgt hij meteen een hoge post als directeur van het Departement van Justitie in Congo. Datzelfde jaar wordt hij ook plaatsvervangend rechter bij het Hof van Beroep in Boma, de hoogste rechtbank op Congolees territorium (enkel overschaduwed door het Conseil Supérieur in Brussel). Drie jaar na deze voorlopige benoeming wordt hij aangesteld als één van de drie vaste rechters van de rechtbank. Na de overtuigende start in de Congolese magistratuur, komt de nadruk meer te liggen op functies in de administratie.¹⁶ Deze plotse wending heeft zijn oorsprong in het overlijden van dienstdoend gouverneur-generaal Gondry in mei 1889. Er wordt een voorlopig Comité

¹¹ Wanneer geen voetnoot vermeld wordt, is de informatie afkomstig uit de korte biografie van Fuchs in de Biographie coloniale belge. Biographie coloniale belge, Brussel, Falk Fils, 1948, Vol. I. Blz. 390-394.

¹² X. DUQUENNE, *Le Bois de la Cambre*, Brussel, Duquenne, 1989, 161 p. Blz 19.

¹³ ARA, MJN, 1434. Naturalisatiedossier van Louis Fuchs. Verwijzing uit X. DUQUENNE, *Le Bois de la Cambre*. Blz 139.

¹⁴ Biographie coloniale belge. Blz 390.

¹⁵ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Brief Van Eetvelde aan Fuchs ivm aanwervingsvoorwaarden, 10/01/1888

¹⁶ Fuchs zou desondanks altijd erg gehecht blijven aan zijn juridische functies. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge (1912-1915)*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Université Libre de Bruxelles), 1991, 230 p. (promoter: J. Stengers). Blz 31.

Exécutif opgericht, waarvan Fuchs de voorzitter is.¹⁷ Fuchs, die amper een jaar in Congo is, krijgt op die manier de belangrijkste post van de kolonie toegewezen!

Buiten de gewoonlijke administratieve plichten krijgt Fuchs ook enkele speciale opdrachten. In 1891 speelt hij een belangrijke rol bij een grensverdrag met Portugal. Als *Commissaire Royal* brengt hij dit belangrijk verdrag tot een goed einde. Hij heeft zich bewezen; zijn gevoel voor diplomatie en andere kwaliteiten worden geloofd. Fuchs wordt ook enkele malen op missie uitgestuurd. In 1892 krijgt hij de opdracht tot een studiemissie in Mayumbe die als doel heeft de economische mogelijkheden van het gebied in kaart te brengen.¹⁸ In 1897 wordt hij als voorzitter van het Hof van Beroep met een speciale inspectieopdracht in Boven-Congo belast. Van 1900-1902 onderneemt hij een inspectiemissie doorheen heel Congo Vrijstaat, die resulteert in het Rapport-Fuchs van 1904 (zie infra).

In 1891 vindt er een bestuurswissel plaats in het Congolese lokale bestuur. Gouverneur-generaal Janssens trekt zich terug uit Leopolds project en vicegouverneur Coquilhat overlijdt. De militair Théophile Wahis wordt de nieuwe gouverneur-generaal. Fuchs promoveert tot vicegouverneur, hij is dan amper drie jaar in dienst van Congo Vrijstaat. Als vicegouverneur vervangt hij Wahis wanneer deze afwezig is. Wahis' afwezigheid is eerder regel dan uitzondering. Fuchs had voor de eerste keer opgetreden als vervangend gouverneur-generaal voor Janssens in 1892 en 1893.¹⁹ Voor Wahis zou hij vanaf 1895 verschillende interims doen tot hij uiteindelijk in 1912 zelf gouverneur-generaal werd.

Met zijn aanstelling tot directeur-generaal (1892) maakt Fuchs' carrière opnieuw een sprong voorwaarts. Het doel van deze benoeming is dat Fuchs een deel van de taken van gouverneur-generaal Wahis op zich kan nemen, opdat die zich niet meer met alles zou moeten bezighouden.²⁰ In hetzelfde decreet wordt Fuchs verheven tot de rang van staatsinspecteur. De staatsinspecteurs droegen bij tot het nauwgezette controlesysteem van Congo Vrijstaat. Men ging ervan uit dat geen man helemaal te vertrouwen was en dus controleerde dit *corps d'élite* of de functionarissen en magistraten zich niet bezondigden aan persoonlijke oneerlijkheid of luiheid. Concreet werd hen de supervisie over bepaalde departementen toebedeeld. Soms kregen ze de opdracht om een grondig onderzoek te voeren via al dan niet aangekondigde bezoeken ter plaatse. Een staatsinspecteur kreeg een rijk loon (in het geval van Fuchs 15.000 frank) en had een hoge rang, vergelijkbaar met die van de vicegouverneur. De functie werd dan ook meestal toegewezen aan

¹⁷ De twee andere leden van het Comité zijn secretaris generaal Edouard Destrain en directeur van financiën Edouard Destrain. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 14.

¹⁸ Zijn verslag hierover werd gepubliceerd. F. FUCHS, "L'exploration du Mayombé (Bas-Congo)" In: *Le Mouvement Antiesclavagiste Belge*, 6 (1893), 1, pp. 33- 38.

¹⁹ A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*, Antwerpen, Standaard, 1989, 638 p. Blz 479.

²⁰ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge (1912-1915)*. Blz 20.

oudere ambtenaren.²¹ We zien dus dat Fuchs vanaf zijn aankomst in de hoogste regionen van de koloniale administratie vertoeft. In 1896 krijgt hij de laatste belangrijke promotie vóór zijn benoeming tot gouverneur-generaal (1912). In context van de Stokes-affaire wordt hij aangesteld als voorzitter van het Hof van Beroep, een functie die hij na afloop van het proces zou blijven uitoefenen tot hij in 1912 gouverneur-generaal werd.

Ondertussen klinken de stemmen die de wantoestanden in Congo Vrijstaat aanklagen steeds luider. Fuchs' lange verlof (1904-1907) is voor sommigen het bewijs dat hij bij de regering door 'zijn kritiek op de wanpraktijken' in diskrediet is gevallen.²² In 1907 keert Fuchs terug naar Congo om gouverneur-generaal Wahis nogmaals te vervangen. In het jaar 1908 resulteert het lange anti-Congolese protest in de overname van de kolonie door de Belgische staat. In de pers wordt Fuchs naar voor geschoven als één van de grootste favorieten voor het nieuwe ambt van minister van koloniën, maar we weten niet eens of Fuchs zelf wel enige ambitie had in die richting. Hoe dan ook eindigt het politieke getouwtrek – de rechtse katholieken zijn aan de macht – in zijn nadeel.²³ Fuchs blijft, net zoals het overgrote deel van het personeel, in dienst van de kolonie.

In 1912 komt voor Fuchs de ultieme bekroning van zijn jarenlange carrière. Op 20 mei volgt hij Wahis op als gouverneur-generaal van Belgisch Congo. Hij maakt er als hoofd van de kolonie wereldoorlog I mee, die zich ook naar de Afrikaanse kolonies uitbreidt. Nog vóór het einde van de oorlog verlaat Fuchs Congo definitief. In 1915 vertrekt hij terug naar België en verblijft de volgende jaren afwisselend in Parijs en De Panne, waar hij een villa heeft.²⁴ Een jaar later, in 1916, eindigt zijn termijn als gouverneur-generaal officieel. Dit betekent het einde van een achtentwintigjarige carrière. Toch blijft hij op eigen vraag nog betrokken bij het koloniaal beleid; in 1919 wordt hij aangeduid als lid van het Conseil Colonial.²⁵ In het jaar 1928 overlijdt de oud-koloniaal, gedecoreerd met dertien onderscheidingen, te Elsene.²⁶ Hij zou herinnerd worden als 'un des plus anciens et des plus loyaux serviteurs de Léopold II'.²⁷

Fuchs was achtentwintig jaar in dienst van de kolonie, de eerste twintig onder Leopolds Congo Vrijstaat en de andere acht na de overname door België. Hij was niet al die tijd effectief in de kolonie aanwezig,

²¹ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*, Princeton (N.J.), Princeton university press, 1979, 256 p. Blz 90, 91 en 168. Voor Fuchs loon zie M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 20

²² We plaatsten 'kritiek op de wantoestanden' bewust tussen haakjes en verwijzen hiervoor naar hoofdstuk 4 van de paper.

²³ Het is de katholiek Jules Renkin die voor de volgende tien jaar minister van koloniën wordt. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 32.

²⁴ Biographie coloniale belge. Blz 394.

²⁵ Fuchs had bij zijn ontslag het verlangen geuit: 'de Koning, het Land en de Kolonie nog te dienen op nieuwe wegen'. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 37.

²⁶ Biographie coloniale belge. Blz 392.

²⁷ Biographie coloniale belge. Blz 394.

maar keerde regelmatig met verlof terug naar Brussel.²⁸ In september 1889, het jaar na zijn aankomst, krijgt hij voor het eerst *congé*. De verlofperiodes in de metropool duurden meestal slechts enkele maanden. Het koloniale reilen en zeilen bleef dan meestal niet veraf, maar toch schrijft Fuchs op een bepaald moment aan Van Eetvelde: ‘Eh puis, je suis en congé, on comprend que je ne parle pas Congo.’²⁹ Fuchs zou twaalf keer heen en weer reizen tussen Boma en Brussel en verbleef in het totaal ongeveer zeventien jaar effectief op Congolees grondgebied.³⁰

²⁸ Zijn voorganger, gouverneur-generaal Théophile Wahis, was meer in België dan op zijn ambtsgebied. Voor Wahis zie F. COOPMAN, *Gouverneur-generaal Tb. Wahis en de anti-Kongolese campagne: hoe vulde Tb. Wahis zijn opdracht van gouverneur-generaal in Kongo Vrijstaat in?*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2007, 196 p. (promotor: D. Vangroenweghe)

²⁹ ARA-VE- Rol 4076. Brief Fuchs aan Van Eetvelde, 14/10/1900

³⁰ Biographie coloniale belge. Blz 390.

2. Motivatie: rol van een koloniale ideologie?
--

a. Afkomst en sociaal milieu

Félix Alexandre Fuchs wordt geboren te Elsene op 25 januari 1858 als zoon van de bekende landschapsarchitect Louis Fuchs. Van zijn ouders erft hij zijn joodse roots en de Duitse nationaliteit. In 1843 was zijn vader naar België gemigreerd om ontwerpen te maken voor de Hertog van Arenberg, een groot aanhanger van de nieuwe stroming in de landschapsarchitectuur. Na vier jaar begon Louis Fuchs voor eigen rekening te werken en had al vlug een betrekkelijk succes. Hij groeide uit tot één van de drie belangrijkste tuinarchitecten in het 19e eeuwse België en maakte ontwerpen voor tal van Belgische tuinen en openbare parken. Hij werd benoemd tot professor tuinarchitectuur aan de Ecole d'Horticulture de l'Etat en 'Inspecteur des Plantations' van de stad Brussel.³¹

Dat Louis Fuchs als man grote bekendheid en respect genoot wordt geïllustreerd door het feit dat de commissie voor de creatie van het Brusselse Ter Kamerenbos hem aanbeveelt bij het stadsbestuur omdat 'son talent était abondamment attesté'.³² Het is duidelijk dat Louis Fuchs meer was dan 'Inspecteur des Plantations de la ville de Bruxelles', de term waartoe publicaties met betrekking tot het koloniale verleden zich vaak beperken.³³ Félix Fuchs wordt traditioneel gezien als de gouverneur-generaal van Congo met de laagste sociale afkomst. Het is dus van belang deze 'lage afkomst' naar waarde te schatten.

b. Keuze voor Congo

Verwachtingshorizonten

De verwachtingshorizonten van de koloniserende elite bij vertrek zijn moeilijk te achterhalen. Zoals gezegd gaat het Fuchs in dit vroege stadium waarschijnlijk vooral om het van de grond krijgen van zijn carrière. Hoe hij in deze vroege periode tegenover de kolonisatie stond is zeer moeilijk te achterhalen. Het is perfect mogelijk dat hij enkel professionele motieven had en een koloniale ideologie in dit vroege stadium (nog) niet meespeelde. Deze mogelijkheid strookt echter allerminst met het koloniale discours in de hoger vermelde speech van Henry: '[...] als jonge advocaat, waarvan de carrière aan de Brusselse balie

³¹ X. DUQUENNE, *Le Bois de la Cambre*. Blz 19.

³² Op. cit. Blz 19.

³³ Dit is onder andere het geval bij L.H. GANN en P. DUIGNAN, de Biographie coloniale belge en de thesis van F. COOPMAN. Bij deze laatste wordt 'inspecteur des plantations' vertaald als 'parkwachter'. De Biographie coloniale belge omschrijft Fuchs' vader als 'botaniste distingué' benoemd tot 'inspecteur des plantations de la ville de Bruxelles'. Wat het beroep 'inspecteur des plantations' precies inhield, wordt nergens vermeld.

er briljant uitzag, wilde u, op dat moeilijk moment [het begin van de kolonisatie], deel uitmaken van de *glorieuse pléiade* en de principes van het Recht invoeren in dat barbaarse gebied waar eeuwenlang het geweld op het recht primeerde.³⁴

Bij gebrek aan rechtstreekse bronnen van Fuchs' eigen hand over dit onderwerp, baseren we ons allereerst op de functieomschrijving, het loon en de randvoorwaarden waar hij bij zijn aanwerving in dienst van Congo Vrijstaat voor tekent. Van Eetvelde verzekert Fuchs dat zijn taak in Congo in harmonie zal zijn met zijn *connaissances spéciales* en dat hij zich dus enkel met juridische en administratieve kwesties zal moeten bezighouden.³⁵ Zijn loon wordt vastgesteld op 8000 frank per jaar en wordt per trimester uitbetaald. Conform de vaste clause verplicht Fuchs zich ertoe minstens twee jaar in dienst te blijven en het Afrikaanse grondgebied niet te verlaten tenzij op hoger bevel of in geval van ziekte. Gezien zijn functieomschrijving lijkt het erop dat hij in de eerste plaats verder carrière wil maken binnen zijn beroepsdomein en zijn kansen hiervoor in Congo hoger inschat dan in België. Misschien bood de carrière van advocaat die hij begonnen was niet veel perspectieven. Dit lijkt bevestigd te worden door een brief van een studiegenoot enkele jaren later. Deze schrijft hem in 1899: '[...] u vermoedt het al, de carrière aan de balie zit overvol, men verdringt er elkaar. [...] Ik besluit dus met recht en rede, samen met veel van mijn confraters die er net hetzelfde over denken, dat dit beroep, behalve enkele privileges, aan zijn leden enkel teleurstelling, minieme winsten, [...] kan geven.'³⁶ Dit somber beeld wordt tegengesproken door de speech van vicegouverneur Henry. Henry zegt dat Fuchs' carrière als jonge advocaat bij de Brusselse balie er briljant uitzag.³⁷ Omdat de speech deel uitmaakt van een heroïserend discours, kunnen we hier natuurlijk vraagtekens bij plaatsen. Henry's doel is om Fuchs af te schilderen als de man die uit pure overtuiging en zonder eigenbelang voor Congo kiest en daarmee zelfs thuis mooie kansen laat liggen.

Dit brengt ons meteen bij een tweede bron over dit onderwerp, die met de nodige voorzichtigheid gebruikt moet worden. Het gaat om de speeches van Fuchs en Henry naar aanleiding van Fuchs' vijventwintigjarig jubileum in 1913. Fuchs zelf bevestigt in zijn toespraak de aanwezigheid van een ideologische overtuiging (*hautes pensées*) bij de mannen die in die vroege periode (rond 1885) naar Congo Vrijstaat vertrokken. Hun drijfveren zijn volgens Fuchs wel te onderscheiden van de voorgaande groep mannen, die uit vurige dwaasheid en edelmoedigheid op een soort kruistocht gingen om boete te doen. Fuchs' generatie zou onder de indruk geweest zijn van de woorden die Leopold II uitsprak in de Senaat. Hij citeert de volgende passage: 'Je percerai les ténèbres de la barbarie. J'assurerai les bienfaits d'un gouvernement civilisateur à l'Afrique Centrale. Et ce travail de géant, je l'accomplirai seul, s'il le faut.' Fuchs verklaart vanaf het begin beïld geweest te zijn door een koloniale ideologie. Hij zegt: 'Dit

³⁴ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques Speech vicegouverneur E. Henry op jublieum Fuchs, 14/02/1913

³⁵ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Brief Vaneetvelde aan Fuchs ivm aanwervingsvoorwaarden, 10/01/1888

³⁶ KMMA- Archief Fuchs- Recommendations. Brief van R. Jauquet aan Fuchs, 28/03/1899

³⁷ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech vicegouverneur E. Henry op jublieum Fuchs, 14/02/1913

brandend geloof in de schoonheid van het werk waartoe wij, nederig, onze bescheiden bijdrage leveren, heb ik even sterk en even diep bewaard als toen, en ik reken erop haar te bewaren tot mijn laatste zucht.³⁸ Hoewel historisch-kritische overwegingen ons verplichten deze achteraf verklaarde vroege koloniale bezieling kritisch te bekijken, kunnen wij geen harde bewijzen aanvoeren die het tegendeel bewijzen.

Ware het nu uit praktische of ideologische overwegingen (of een combinatie van beide), Fuchs doet met zijn keuze voor Congo alleszins een goede zet, want hij krijgt heel snel hoge functies met een mooi loon en dito prestige. Zijn lange carrière lijkt te bevestigen dat zijn verwachtingen minstens deels ingevuld werden. Een lang verblijf in de kolonie (17 jaar effectief in het geval van Fuchs) was, vooral voor lagere ambtenaren, hoogst ongebruikelijk.³⁹ Zijn lange diensttijd maakte van Fuchs een ‘echte koloniaal’ en zijn ervaring in Congo werd zo waardevol geacht dat hij in 1919 benoemd werd tot lid van het Conseil Colonial. Henry looft zijn overste met volgende woorden: ‘Men zegt, Mijnheer de Gouverneur-Generaal, dat niemand Congo beter kent dan u- het is een waarheid die bewezen wordt door uw mooie carrière.’⁴⁰

Traject: ministerie van Binnelandse zaken

De beweegredenen van Fuchs blijven moeilijk in te schatten, maar de omstandigheden waarin hij gerekruteerd werd zijn wel te plaatsen in een groter geheel. In het algemeen was Leopold II niet geneigd privépersonen aan te trekken voor de hogere administratie van CVS. Hij ronselde zijn personeel vooral onder diplomaten en ambtenaren in dienst van een ministerie. Voor (hoge) functionarissen van Congo Vrijstaat (CVS) was een traject langs het Ministerie van Buitenlandse Zaken niet ongewoon. Leopold II zocht en vond er zowel topmedewerkers als lager personeel. Hij kon hiervoor rekenen op Auguste Lambermont, secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, die veel personeelsleden persoonlijk kende. Veel medewerkers werden door hem gepolst en gepusht om de koloniale projecten van Leopold II te steunen.⁴¹ Hoewel Congo tot 1908 een privéproject van Leopold was, voelden de ambtenaren zich uit patriottisme misschien verplicht zijn koloniale onderneming te steunen.⁴²

³⁸ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913

³⁹ Over de lagere ambtenaren van CVS zie M. BROECKAERT, *Het blank personeel van de Kongostaat 1885-1908: recrutering - profiel - carrières?*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling Universiteit Gent), 1988, 145 p.

⁴⁰ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques Speech vicegouverneur E. Henry op jubileum Fuchs, 14/02/1913

⁴¹ Uit de studie van Vanhauwaert naar de belangrijkste medewerkers van Leopold II blijkt dat zes van de elf een carrière voor het Ministerie van Buitenlandse zaken hadden opgestart. H. VANHAUWAERT, *All the King's Men*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2005, s.p. Blz 69.

⁴² Op. cit. Blz 72.

c. Toegangsticket?

Het verloop van Fuchs' carrière is opmerkelijk. Deze gaat niet alleen zeer snel in stijgende lijn, maar Fuchs krijgt bij zijn indiensttreding ook onmiddellijk hoge functies toegewezen. Welke elementen maakten deze start mogelijk?

Diploma in de rechten

Zijn diploma van doctor in de rechten gaf hem de kans op een carrière in de hoge magistratuur én de hoge administratie. Tijdens zijn eerste jaren in Congo was Fuchs omringd door collega's die hetzelfde studietraject hadden afgelegd. Het juridisch apparaat in beneden-Congo werd van midden 1885 tot midden 1890 namelijk geleid door zes doctors in de rechten: de Cuvelier, Gustin, Baerts, De Saegher, Vanderstraeten en Fuchs zelf.⁴³ Het diploma verleende Fuchs ook toegang tot de hoge administratie. Deze werd in de beginjaren van Congo Vrijstaat nog grotendeels bevolkt door militairen, maar daar zou na verloop van tijd verandering in komen. De eerste gouverneur-generaal, Camille Janssen, was trouwens ook een doctor in de rechten.⁴⁴

Connecties

Hoewel het diploma van doctor in de rechten een ideaal begin was voor een carrière in het koloniale bestuur, was het op zich waarschijnlijk niet voldoende. Van groot belang was immers ook de betrouwbaarheid en loyaliteit van de functionaris of magistraat in spe. De rekrutering van hoger personeel voor CVS door Leopold II werd dan ook gekenmerkt door de officieuze manier waarop ze verliep. Met het oog op de creatie van een vertrouwelijke groep medewerkers, speelden referenties van familieleden en kennissen een heel grote rol.⁴⁵ Via zijn vader kon Fuchs hoogstwaarschijnlijk de nodige steun krijgen. Het cliënteel van de bekende tuinarchitect behoorde immers tot de Belgische elite. Louis Fuchs werkte bijvoorbeeld voor het oude adellijke geslacht der hertogen van Arenberg. Maar ook Louis Fuchs zelf en Leopold II waren geen onbekenden voor elkaar. Leopold II stak veel (Congoles) geld in de de verfraaiing van de Belgische openbare ruimte en zijn eigen bezittingen. In die context kon het niet anders dan dat de bekende tuinarchitect en de ondernemende vorst elkaar zouden ontmoeten. We weten dat Louis Fuchs in 1861, onder impuls van de Belgische vorst Leopold II, de opdracht krijgt voor de aanleg van het Leopoldpark in de toonaangevende badstad Oostende. Dat ze elkaar kenden is dus zeker, maar om te weten hoe sterk de vorstelijke connecties van Louis Fuchs waren, is verder onderzoek nodig. Andere elementen kunnen gespeeld hebben bij de snelle ontwikkeling van de carrière van zijn zoon, bijvoorbeeld een tekort aan hoog personeel of het overlijden van zijn voorgangers.

⁴³ A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*. Blz 218.

⁴⁴ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 89-90.

⁴⁵ H. VANHAUWAERT, *All the King's Men*. Blz 69.

d. Politieke en levensbeschouwelijke overtuiging

Fuchs was, in tegenstelling tot de andere gouverneurs-generaal, geen katholiek maar een liberaal en mogelijk zelfs een vrijmetselaar.⁴⁶ Sommige bronnen wijzen in de richting van een duidelijke antiklerikale houding. Op 31 december 1888 woonde Fuchs als directeur van justitie de executie van de zwarte Makoleka mee. “Ook nu was het de priester en niet de tolk die het doodvonnis ‘summier’ vertaalde voor Makoleka, die voor het schavot was geleid. Pater Van Ussel kreeg ook de gelegenheid om te controleren of er nog enige “*sens moral*” in Makoleka was overgebleven, maar Fuchs keek er streng op toe dat hij daar geen misbruik van maakte om de fetisjeur alsnog te ‘bekeren’.”⁴⁷ Twintig jaar later is Fuchs nog altijd geen supporter van de katholieke missieactiviteiten. Dit blijkt uit de studie van het conflict tussen enkele staatsambtenaren en de jezuïeten dat zich afspeelt in Congo in het eerste decennium van de 20ste eeuw.

De jezuïeten bouwden in Congo een systeem van kapelhoeven uit. Afrikaanse jongens en meisjes werden er, vaak tegen hun zin, verzameld om te werken en te bidden. Hoewel de staat deze kapelhoeven gedoogde en soms zelfs hielp weggelopen kinderen terug te brengen, kwam er steeds meer tegenstand van lokale ambtenaren. Ze kwamen met de jezuïeten in conflict door hun tegengestelde belangen gecombineerd met de duidelijke onpopulariteit van de kapelhoeven bij de inheemse bevolking. Vaak waren de kinderen die er werkten geen wezen, zoals beweerd. Zowel tegen hun eigen wil als die van hun ouders werden ze opgespoord en verplicht terug te keren naar de kapelhoeven.⁴⁸

Fuchs bevindt zich naar eigen zeggen tussen twee vuren. Hij verwoordt zijn tweestrijd in een commentaar aan Brussel in 1908: “[...] mijn rol is bijzonder delicaat gemaakt door het conflict, gerezen uit de huidige interpretatie van de wet op de staatsvoogdij, tussen het belang van de inlandse bevolkingen en het belang van de evangelisatie zoals de missionarissen van de Sociëteit van Jezus dat zien, ten onrechte naar mijn mening.”⁴⁹ Ook Fuchs ging dus niet akkoord met de methodes van de jezuïeten en schaart zich hiermee aan de zijde van de protesterende lokale ambtenaren. Hij schrijft in 1907 twee brieven aan Brussel, waarin hij onder andere de ondankbaarheid van de paters tegenover de staat, die zich uit in hun klachten, aan de kaak stelt.⁵⁰ Toch blijft hij altijd binnen de officiële lijntjes kleuren. In 1908 duidt hij bijvoorbeeld twee magistraten aan om de gevluchte kinderen officieel en individueel onder de voogdij van de paters te

⁴⁶ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*, Leuven, Van Halewyck, 2005, 445 p. Blz 247.

⁴⁷ B. GOVAERTS, “*De strop of de kogel? Over de toepassing van de doodstraf in Kongo en Ruanda-Urundi (1885–1962)*” In: Brood en Rozen, 2009, 1, pp. 59-77. Blz 61.

⁴⁸ A.M. DELATHUY, *Jezuïeten in Kongo met zwaard en kruis*, Berchem, EPO, 1986, 143 p. Blz 39.

⁴⁹ Op. cit. Blz 44.

⁵⁰ Op. cit. Blz 40.

plaatsen.⁵¹ Hij twijfelt over de effecten van het protest tegen de jezuïeten. Zo schrijft hij in 1907 aan de procureur-generaal, die hij toelaat één van de paters te vervolgen: ‘Wat uw wens betreft om een rem te zien zetten op de onwettige handelwijze van de eerwaarde paters jezuïeten, ik zie niet hoe die wens zou kunnen in vervulling gaan.’⁵²

Ondanks dit scepticisme neemt hij het in vele acties duidelijk op voor de plaatselijke bevolking. Hij vindt dat geen enkele gewelddaad tegen dorpshoofden mag aangewend worden om kinderen te bekomen. Een lijst met gevluchte kinderen laat hij halveren en hij is allesbehalve ijverig in zijn briefwisseling met de paters.⁵³ Ook naar Brussel toe is hij zeer duidelijk over zijn negatieve visie op de methodes van de jezuïeten. Zijn commentaar lijkt doordrongen van respect en begrip voor de cultuur van de lokale bevolking. Zo schrijft hij: ‘[De wet op de voogdij mag geen] voorwendsel zijn voor het vertrappelen van de eerbiedwaardigste inlandse gewoontes en van de gevoelens van genegenheid die de betrekkingen van personen van dezelfde stam kenmerken. Die gevoelens voor de kinderen die ze hebben zien geboren worden en opgroeien, leven bij de inlandse bevolkingen misschien heviger dan bij de Europeanen...’ En verder: ‘Het is een dwingende plicht voor het hoofd van de lokale regering voor de inlandse bevolkingen de eerbied voor hun eeuwenoude zeden en gebruiken veilig te stellen (voor zover die niet strijdig zijn met het moderne recht en de moderne moraal) en over de vrijwaring van hun rechten en de verdediging van hun tradities te waken.’⁵⁴ Fuchs pleidooi voor de bescherming van de inheemse bevolking is opmerkelijk. Misschien speelde zijn anti-klerikalisme hier ook een rol in. Fuchs is alleszins geen fan van hun missioneringwerk. Hij verzet zich tegen ‘de overdrijvingen waarheen hun [de jezuïeten] apostolische ijver hen voert’ en vindt dat de wet op de voogdij, die de kapelhoeven een juridische basis verleende, geen gevechtswapen mag zijn ‘dat aan de missionarissen geleverd wordt om hen toe te laten de christelijke moraal met dwang op te leggen.’⁵⁵ De liberale toon klinkt in deze mening duidelijk door.

We zien dus dat Fuchs duidelijk stelling neemt tegen de jezuïeten en in de samenwerking met hen zo weinig mogelijk enthousiasme aan de dag legt. Deze laatste geven zich echter niet gewonnen. In 1913 publiceert de jezuïet Devos een artikel tegen de Congolese administratie, Fuchs in het bijzonder. Fuchs verdedigt zich bij minister van koloniën Jules Renkin dat de ‘coalities’, waarover Devos spreekt, zuiver ingebeeld zijn en dat de ambtenaren slechts met de beste bedoelingen bezielde zijn.⁵⁶ Na een tweede aanval in de pers schrijven de jezuïeten uiteindelijk een gezamenlijke brief aan Renkin. Ze maken gewag van een samenzwering in de Congolese administratie: ‘Wij bevinden ons tegenover een vrijmetselaarscoalitie die

⁵¹ A.M. DELATHUY, *Jezuïeten in Kongo met zwaard en kruis*. Blz 43.

⁵² Op. cit. Blz 41.

⁵³ Op. cit. Blz 43-48.

⁵⁴ Op. cit. Blz 44

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Op. cit. Blz 98.

ongelukkiglijk hoge ambtenaren van Kongo tussen haar samenzweerders telt.⁵⁷ Hier wordt ongetwijfeld opnieuw Fuchs geïdoleerd. Minister van koloniën Renkin doet er alles aan om de dreigende breuk tussen de jezuïeten en de staat te voorkomen. Fuchs had de bui al vóór de aanvallen in de zien hangen en had toen maatregelen genomen voor een verbetering van de relaties. Na de perscampagnes verandert hij zijn houding tegenover de jezuïeten radicaal en gaat er nu op toezien dat ook de lokale autoriteiten voortaan de missionarissen respectvol behandelen. Hij plooit zich, in het belang van de kolonie, opnieuw helemaal naar het hoger beleid. De humanitaire bezwaren uit het geciteerde commentaar van enkele jaren daarvoor lijken dan toch niet zo zwaar te wegen. Fuchs' afkeer van (het dwangmatige karakter van) de evangelisatie staat in schril contrast met de wil van Leopold II, die heel wat moeite had gedaan om Belgische missionarissen in Congo te krijgen.⁵⁸ Naar buiten toe looft Fuchs dan ook de verdiensten van de evangelisatie en citeert hierbij de woorden van de koning.⁵⁹

⁵⁷ A.M. DELATHUY, *Jezuïeten in Kongo met zwaard en kruis*. Blz 101.

⁵⁸ Op. cit. Blz 317.

⁵⁹ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-général Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913

3. Carrière. Loyale dienaar van vorst en staat?

a. Een geslaagde carrière

Zoals gezegd blijkt Fuchs' keuze voor Congo een goeie carrièrezet. Het is opvallend hoeveel verantwoordelijkheid de jonge jurist van bij het begin toegewezen krijgt. Al bij zijn aankomst in 1888 vervult hij twee belangrijke functies: directeur van het Departement van Justitie en rechter bij het Hof van Beroep (de hoogste rechtbank op Congolees grondgebied). Het tempo waarmee zijn carrière zich ontwikkelt en de verschillende functies die hij heel zijn carrière lang cumuleert, zijn indrukwekkend. Onvoorziene omstandigheden, zoals het overlijden van Gondry en Coquilhat, dragen bij tot deze ontwikkeling. Théophile Wahis, die goed bevriend is met de koning, draagt van 1892 tot 1912 de titel van gouverneur-generaal, maar in werkelijkheid wordt hij het overgrote deel van de tijd vervangen. Al één jaar na zijn aankomst krijgt Fuchs voor een korte periode de leiding van de kolonie toegewezen. In de volgende jaren neemt hij een belangrijk aandeel (tien jaar effectief) van de interims voor zijn rekening en drukt zo zijn eigen stempel op de 'Années Wahis'.⁶⁰

Waarom krijgt Fuchs zoveel krediet van Brussel en de koning? Volgens de Biographie Coloniale bewijst Fuchs wat hij waard is bij de afsluiting van het grensverdrag met Portugal in 1891. Het is niet verwonderlijk, aldus de Biographie Coloniale, dat hij nadien met de hoogste taken bekleed wordt.⁶¹ In een speech verwoordt vicegouverneur Henry Fuchs' succes als volgt '[...] Aangekomen in Boma om de functies van Directeur van Justitie te vervullen, spreidde u er weldra zo'n kwaliteiten tentoon dat u twee jaar later mijnheer de inspecteur Gondry opvolgde als lid van het Comité Exécutif [...]. Vanaf dan was uw carrière beslist [...].'⁶²

Wij denken dat niet alleen deze kwaliteiten, maar vooral Fuchs' onvoorwaardelijke loyaleit zijn carrière gunstig beïnvloedde. Waarschijnlijk raakte Brussel ervan overtuigd dat Fuchs een betrouwbare pion was in de lokale regering. Fuchs was vanuit zijn hoge positie op de hoogte van zaken die het daglicht niet verdroegen en dus de nodige discretie vereisen. De manier waarop hij met het potentieel compromitterend materiaal omging, was duidelijk naar de wens van de koning en zijn centrale regering. Als Fuchs bedenkingen had, kwam hij er in geen geval openlijk mee naar buiten, maar gaf hij ze via vertrouwelijke correspondentie of één van de vele rapporten door aan de centrale regering in Brussel. Hij vond dat deze discretie ook door zijn ondergeschikten gerespecteerd moet worden. In 1893 stuurt hij als dienstdoend gouverneur-generaal een vertrouwelijke circulaire waarin hij eist dat de functionarissen en agenten in privécorrespondentie zo discreet en voorzichtig mogelijk zijn.⁶³

⁶⁰ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 156.

⁶¹ *Biographie coloniale belge*. Blz 390.

⁶² KMMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech vicegouverneur E. Henry op 14/02/1913

⁶³ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 2.

We kunnen ons afvragen welke bewegingsvrijheid Fuchs' hoge positie hem toeliet. Maakte de vereiste loyaleiteit hem tot een 'blind instrument'?⁶⁴ Om deze vraag te beantwoorden, moeten we er rekening mee houden dat in de kolonie niets de wil van Leopold in de weg stond. Dit vorstelijk absolutisme had als keerzijde dat elke kritische functionaris meteen verwijderd kon worden. Zijn onzekere situatie dwong hem tot volledige gehoorzaamheid.⁶⁵ Hieruit zou men kunnen afleiden dat een keuze voor de hoge administratie absolute loyaleiteit impliceerde en er zo goed als geen ruimte was voor kritiek. Volgens ons moet dat laatste genuanceerd worden. De lokale functionarissen hadden wel degelijk een inbreng via adviezen en eigen acties. Hoewel de koning inderdaad altijd het laatste woord had, kon er aan de centrale regering wel kritiek geuit worden, zolang dit maar op een vertrouwelijke manier gebeurde. Kritiek was niet per definitie problematisch. Problematisch waren de effecten die het openbaren ervan kon hebben op de buitenwereld, vandaar het grote belang dat gehecht werd aan discretie en geheimhouding.

Kritiek is dus mogelijk. Anderzijds is wel duidelijk dat men in dienst van Congo Vrijstaat slechts beperkte middelen heeft om de wantoestanden te bestrijden, omdat er op het einde van de rit geen rekening hoeft gehouden te worden met de mening van de functionarissen. Bovendien zijn ze gebonden door het beroepsgeheim (de functionarissen hadden strikte geloftes van geheimhouding moeten ondertekenen).⁶⁶ Zolang de wantoestanden bestaan, zijn de hoge functionarissen die ervan op de hoogte zijn strikt gezien medeplichtig. Voor sommige mannen is uit dienst treden de enige manier om hun geweten zuiver te houden. Gouverneur-generaal Janssens bijvoorbeeld stapte uit Leopolds project in 1891 omdat hij zich niet met diens Congo-beleid kon verzoenen.⁶⁷ Degenen die bleven en op de hoogte waren van de wantoestanden aanvaardden de 'noodzakelijke offers' die voor het grootse humanitaire project van hun vorst gebracht moesten worden. Zoals verder wordt aangetoond, blijkt Félix Fuchs niet de drang te hebben gehad om de 'wantoestanden' wereldkundig te maken.

De man die lange tijd de grootste invloed had op het bepalen van de betrouwbaarheid van de koloniale functionarissen was Edmond Van Eetvelde. In 1885 door Leopold benoemd als één van de drie administrateurs-generaal, groeit hij uit tot de belangrijkste kracht achter Leopolds Congo-beleid. Hij is het die Fuchs' promoties voorstelt aan koning Leopold. Zo lezen we in een brief van Wahis aan Fuchs: 'Terwijl ik in het paleis was met Mijnheer Van Eetvelde enkele dagen geleden heeft de staatssecretaris van binnenlandse zaken het verlangen geuit dat u de titel van Inspecteur d'Etat zou dragen. De koning heeft geen bezwaar gemaakt.'⁶⁸ Hoewel deze gang van zaken niet meer dan normaal was, lijkt Fuchs' relatie met Van Eetvelde na verloop van tijd het puur zakelijke te overstijgen.

⁶⁴ Kritische auteurs wijzen er immers op dat dit het geval is voor Leopolds hoogste functionarissen. Zie bijvoorbeeld F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*, Bruxelles, Larcier, 1906, 362 p. Blz 325.

⁶⁵ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 107.

⁶⁶ M. EWANS, *European Atrocity, African Catastrophe. Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, Londen, Routledge Curzon, 2002, 284 p. Blz 175.

⁶⁷ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 90.

⁶⁸ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Brief T. Wahis aan Fuchs, 05/12/1892

Dit blijkt uit de correspondentie van Fuchs die te vinden is in het persoonlijk archief van Van Eetvelde en bewaard wordt in het Algemeen Rijksarchief. Het grootste deel van Fuchs' brieven zijn geschreven tijdens zijn *congé* in Brussel. Hoewel de aanspreking en afsluiting van de brief altijd beleefd en zakelijk blijft, valt het op dat Fuchs privé-zaken regelt voor de drukbezette secretaris-generaal. Fuchs raakt ook betrokken bij de bouw van het bekende Hotel Van Eetvelde. Op het einde van de jaren 1890 rapporteert hij in vele lange brieven over de voortgang van de bouw en regelt administratieve zaken (bvb. betalingen). In hoogdravende bewoordingen verzekert Fuchs Van Eetvelde dat diens 'bons sentiments' volledig wederzijds zijn. Net voor Van Eetveldes officiële ontslag schrijft Fuchs hem '[...] ik verlang maar  en iets, dat is dat wij verenigd blijven zowel in de vrede als in strijd.'⁶⁹ Na dit ontslag in 1900 verandert het karakter van de brieven opmerkelijk. Wanneer hij in Brussel is, houdt Fuchs Van Eetvelde op de hoogte van gebeurtenissen in de hoge regionen van de centrale administratie. Hij informeert hem over de koning, stuurt hem de gevraagde kopieën van documenten door, rapporteert over vergaderingen, enzovoort. De samenwerking die dateerde van CVS wordt dus min of meer verdergezet. Hoewel Fuchs' brieven nog altijd de beleefde afstandelijkheid van een ondergeschikte behouden, wordt hij in deze periode heel regelmatig uitgenodigd bij Van Eetvelde thuis voor het eten of voor de jacht. Waarschijnlijk is dat hij voor zijn mooie carrière veel te danken had aan de secretaris-generaal. Fuchs schrijft hem: 'De gunsten die u me heeft doen verkrijgen zijn talrijk, maar geloof me, ik ben me goed bewust van wat ik aan u verschuldigd ben en de gevoelens van hartelijke dankbaarheid die ik voor u voel, versterken enkel maar.'⁷⁰ Zoals gezegd doet de persoonlijke relatie tussen Van Eetvelde en Fuchs ons vermoeden dat Van Eetvelde een belangrijke invloed kan gehad hebben op het positief verloop van Fuchs' carrière.

Fuchs is op het einde van zijn carrière trots op zijn lange staat van dienst. Bij een bezoek van Callewaert, de oudste missionaris in Congo, zegt hij: 'Wij blijven als enigen trouw op post, te midden van die Congolese voorhoede. U bent de nestor van de missionarissen en ik die van de functionarissen.'⁷¹ Hieruit blijkt niet alleen trots, maar ook een zeker misprijzen tegenover wat hij omschrijft als de *avant-garde congolaise*. Fuchs had tijdens zijn lange carrière blijkbaar een afkeer ontwikkeld van het voortdurend komen en gaan van kolonialen. In het slot van zijn jubileumtoespraak vraagt hij dan ook aandacht voor dit probleem. Hij hoopt dat het voorbeeld van volharding dat hij gedurende zijn koloniale carrière zelf gegeven heeft heilzaam kan zijn voor anderen. 'De koloniale carrière moet niet beschouwd worden als een tijdelijke en snelle halte in dit land waar iedereen komt om op een voorbijgaande manier wat winsten te verzamelen, naar de smaak van zijn fantasie, zijn grillen of zijn tijdelijke noden.' Volgens Fuchs kan van de huidige kolonialen niet geëist worden dat ze zoals de helden-pioniers hun schepen achter zich verbranden en voor eeuwig het vaderland achterlaten. 'Maar', zo zegt hij, 'we zijn toch ook geen nomaden [...], die

⁶⁹ ARA-VE- Rol 4076. Brief Fuchs aan Van Eetvelde, 18/10/1900

⁷⁰ ARA-VE- Rol 4076. Brief Fuchs aan Van Eetvelde, s.d.

⁷¹ Biographie coloniale belge. Blz 390.

hun snel vergaarde winst met zich meedragen [...].⁷² Fuchs had op het einde van zijn diensttijd dus een uitgesproken mening over de koloniale carrière. Hij vond dat de gemiddelde koloniale carrière veel te kort duurde, een mening die hij deelde met de hervormingsgezinde ex-koloniaal Félicien Cattier.⁷³

Hoe rechtlijnig en vast Fuchs' carrière ook lijkt, ze mag niet beschouwd worden als een evidentie. In 1896 wilt Fuchs zijn carrière bij Congo Vrijstaat inruilen voor een carrière als consul-generaal. Net vóór het proces-Stokes, eind januari 1896, schrijft hij hierover een brief aan Van Eetvelde in Brussel. Deze antwoordt hem dat 'hoewel de regering van CVS hem nog langer in dienst wenst te hebben', zij, als het geval zich voordoet, zijn aanvraag om een consulaat-generaal te verkrijgen, zal ondersteunen bij de Belgische staat.⁷⁴ Fuchs zou deze functie echter nooit krijgen.

b. Diensten aan Congo Vrijstaat en hun beloning

De wantoestanden die plaatshadden in Congo Vrijstaat gebeurden niet buiten het weten van de centrale regering in Brussel. Via rapporten, correspondentie en inspectiemissies bracht de lokale administratie Brussel vaak tot in detail op de hoogte van wat er aan de hand was. Hoewel Boma als eerste moest reageren, besliste Brussel uiteindelijk hoe omgegaan werd met de gerapporteerde problemen. Als er protest rees tegen de wantoestanden, bijvoorbeeld vanuit de hoek van de protestantse zendelingen, was het des te meer van belang de zaak 'proper' op te lossen. Om de reputatie van de kolonie te vrijwaren, werd er vaak gekozen voor ontkenning of minimalisering van de gebeurde feiten. Typerend was dat de beschuldigde agent er dan, ondanks zijn aangetoonde schuld, zonder of met een milde straf vanaf kwam.

De lokale regering geeft niet alleen alle informatie door aan Brussel, maar heeft als autoriteit ter plaatse ook een adviesfunctie. Als (dienstdoend) gouverneur-generaal is Fuchs ook in deze compromitterende zaken de belangrijke schakel tussen lokale en centrale regering. Als voorbeeld geven we de zaak rond districtcommissaris Léon Fiévez, die zich ontspint in 1898. Fiévez' gewelddadige aanpak werd reeds enkele jaren daarvoor zowel door de op inspectietocht zijn de magistraat De Saegher, als door de protestantse zendelingen Murphy en Sjöblom op afschuw onthaald.⁷⁵ Wanneer Fiévez in 1898 door een rechterlijk substituut beschuldigd wordt van moord, moet Fuchs als dienstdoend gouverneur-generaal reageren. Hij plaatst Fiévez over naar een andere post, waarschijnlijk om het incident te sussen. Hij laat wel een onderzoek instellen, dat uiteindelijk in de handen van de magistraat Sariat belandt. Zowel Fuchs als Sariat zijn geen voorstander van vervolging. Fuchs schrijft datzelfde jaar aan Brussel dat 'verder onderzoek tot de openbaring van de waarheid kan leiden'. Ondanks de zware feiten die Fiévez op zijn geweten heeft, en

⁷² KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn eigen jubileum, 14/02/1913

⁷³ F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*. Blz 327.

⁷⁴ KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Notes Biographiques. Brief Van Eetvelde aan Fuchs, 30/01/1896

⁷⁵ D. VANGROENWEGHE, *Rood Rubber: Leopold II en zijn Kongo*, Leuven, Van Halewyck, 2004, 320 p. Blz 61 en 68.

waar Fuchs ongetwijfeld van op de hoogte is, adviseert hij dus zelf om de zaak in de doofpot te steken. Uiteindelijk zou niemand minder dan de koning zelf het bevel geven de zaak te heropenen.⁷⁶

De affaire Stokes: Fuchs presideert een schijnproces

Op 14 januari 1895 wordt de Britse ivoorhandelaar Charles Stokes door de Congolese functionaris kapitein Lothaire schuldig bevonden aan wapenhandel met de Arabieren en de dag daarop opgehangen. Stokes mogelijke onschuld, de inbeslagname van de grote hoeveelheid ivoor die Stokes bij zich had, maar vooral de vele juridische fouten, veroorzaakten al snel een storm van protest in Europa. De uitbetaling van grote sommen geld aan Groot-Brittannië en Duitsland konden de zaak niet doen vergeten, waardoor de berechting van Lothaire onvermijdbaar werd. Fuchs beseftte dit al in maart 1895, terwijl Brussel pas in januari 1896 inziet dat het proces-Lothaire er moet komen.⁷⁷ De affaire Stokes had CVS in zeer nauwe schoentjes gebracht aangezien Lothaire in het minder dan een uur durende proces zo goed als alle rechtelijke regels aan zijn laars had gelapt. Lothaire was voorzitter en enig lid van de ter plaatse gevormde krijgsraad geweest, er was geen griffier, het vonnis werd niet uitgeschreven en Lothaire had geen strafwetboek bij. Bovendien was Lothaire voor Stokes' uitleg aangewezen op vertaling door de arts Michaux, die de enige blanke getuige was. Op de koop toe was Stokes' recht op beroep volledig genegeerd. Voor Congo Vrijstaat, dat steeds meer Europese kritiek te verduren kreeg, was het van cruciaal belang met zo weinig mogelijk kleerscheuren uit de affaire Stokes te komen.

Tussen de ophanging van Stokes en het eerste proces, dat Fuchs zelf zou voorzitten in Boma, was hij al bij de zaak betrokken geraakt. Als dienstdoend gouverneur-generaal had Fuchs Lothaire in een brief verweten dat hij Stokes geen recht op beroep had toegekend.⁷⁸ Fuchs krijgt bovendien van Brussel opdracht om het doen en laten van de arts Michaux, de enige echte – want blanke – getuige, in de gaten te houden. In augustus 1895 meldt Fuchs dat de arts naar België vertrokken is, zonder de exacte datum te kunnen geven.⁷⁹ Michaux had Fuchs gezegd dat Stokes mogelijk schuldig was, maar dat Lothaire een politieke misdaad had gepleegd omdat hij zijn gerechtelijk boekje te buiten was gegaan.⁸⁰ Ondertussen heeft Fuchs zich in de zaak vastgebeten en probeert hij op eigen initiatief de schade voor de staat te beperken. Zo suggereert hij onder andere aan Lothaire om veranderingen aan te brengen in de tekst van het vonnis (dat achteraf was opgesteld). Daarenboven wacht hij maanden om belangrijke papieren naar Brussel te versturen.⁸¹ Wanneer Fuchs eind 1895 met *congé* terug naar Europa vertrekt, ontdekt Wahis deze belangrijke documenten en brengt Van Eetvelde op de hoogte van Fuchs' 'négligences administratives'.⁸²

⁷⁶ A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*. Blz 512.

⁷⁷ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 94.

⁷⁸ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 125.

⁷⁹ Op. cit. Blz 153.

⁸⁰ Op. cit. Blz 153.

⁸¹ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 268.

⁸² M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 94.

In januari 1896 worden de voorbereidingen voor het proces getroffen. Van Eetvelde vindt geen enkele magistraat bereid om het omstreden proces voor te zitten. Ook rechter De Saegher bedankt om morele redenen. Het is uiteindelijk dus Félix Fuchs die het eerste proces te Boma zal voorzitten. Hij onderbreekt zijn verlof en vertrekt in maart 1896 naar Congo met de duidelijke instructie van de kroon om Lothaire vrij te spreken.⁸³ Wanneer Fuchs De Saegher enkele maanden later, naar de richtlijnen van Van Eetvelde, nogmaals voorstelt om mee te werken aan het proces (ditmaal als vicepresident), weigert deze en voegt eraan toe: ‘Ik weet wel, u bent maar een dubbelganger, maar de gelegenheid zal mooi, hoog in aanzien en goed betaald zijn’⁸⁴ De Saegher is er zich maar al te goed van bewust dat Fuchs’ opdracht beperkt is tot het uitvoeren van de koninklijke orders.

Voor De Saegher was de Stokes-affaire de druppel die de emmer deed overlopen. Als magistraat had hij altijd geprotesteerd tegen de wantoestanden in de kolonie. De manipulaties waar hij in 1896 getuige van is, doen zijn laatste respect voor Congo Vrijstaat voorgoed verdwijnen. De Saegher wil de plannen van de centrale regering dwarsbomen en schrijft hierover aan zijn vriend Steyaert: ‘De gebeurtenissen zijn walgelijk. Ik zal ze op een geniepige manier kunnen openbaar maken [...] Het zal amusant zijn [...] Fuchs zal de eerste zijn die het gelag betaalt.’⁸⁵ De Saegher beseft dat Lothaire zonder enige twijfel vrijgesproken zal worden, maar wil als advocaat van Lothaire zo veel mogelijk schade veroorzaken. Over Fuchs’ aanstelling tot president zegt hij: ‘Fuchs komt de affaire-Stokes afroffelen. Een dienstdoend gouverneur-generaal die gecompromitteerd is in de zaak, wordt gestuurd om rechter te zijn’, waarmee hij verwijst naar de adviezen van Fuchs aan Lothaire in 1895.⁸⁶

Het driedaagse proces gaat van start op 24 april 1896 met Fuchs als voorzitter en De Saegher als advocaat van Lothaire. Het schijnproces verloopt zoals iedereen het verwacht en wordt door buitenlanders als een klucht beschouwd omdat er geen indringende vragen worden gesteld. Fuchs’ niet-gemotiveerde vonnis luidt: ‘niet schuldig’. De uitspraak wordt op applaus onthaald wordt paradoxaal genoeg ’s avonds bij De Saegher met champagne gevierd. De schijn wordt dus hoog gehouden, maar Fuchs verklaart uitdrukkelijk een latere boot te willen nemen om niet met Lothaire en De Saegher terug te moeten keren.⁸⁷ Fuchs is ook aanwezig op het tweede proces voor de Hoge Raad van Congo te Brussel in augustus 1896. Opnieuw wordt Lothaire vrijgesproken.

Beloning voor loyaliteit: loon en onderscheidingen

⁸³ Voor zijn afreis krijgt hij een brief van A. Moreau, waarin op unaniem advies van het paleis wordt verduidelijkt welke beslissing hij moet nemen. D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophangings van Stokes*. Blz 208.

⁸⁴ Op. cit. Blz 208.

⁸⁵ Op. cit. Blz 208.

⁸⁶ Fuchs gaf Lothaire het advies wijzigingen aan te brengen in het vonnis. Op. cit. Blz 205.

⁸⁷ Op. cit. Blz 239.

Parallel met zijn carrière en diensten aan de staat stijgt ook Fuchs' loon. In 1888 bedraagt zijn jaarloon 8000 frank. Wanneer hij in 1907 na drie jaar inactiviteit opnieuw wordt aangesteld als vervangend gouverneur-generaal wordt zijn loon opgetrokken naar 50.000 frank.⁸⁸ Verregaande loyaleiteit materialiseert zich vaak niet alleen in het loon, maar ook in onderscheidingen en medailles. Fuchs kreeg in totaal niet minder dan dertien onderscheidingen. Meer dan de helft daarvan waren afkomstig van buitenlandse vorsten.⁸⁹ Zo benoemde de Deense vorst hem in de Orde van Danebrog omdat ' [Fuchs] de buitenlanders en zijn eigen landgenoten altijd gelijk behandelde.'⁹⁰ Als spiegel van zijn koloniale loyaleiteit zijn de onderscheidingen van het Belgisch koningshuis van belang. Fuchs was lid van vier van de vijf Belgische ridderordes. De enige Belgische ridderorde die op zijn uniform ontbrak was de zeldzame Orde van Leopold I. De andere vier andere ordes waren allemaal door Leopold II ingevoerd. Het gaat om de Belgische orde van Leopold II en de Kroonorde, beide als beloning voor diensten aan het koningshuis, aangevuld met de drie koloniale onderscheidingen (waarvan er twee erkend zijn als Belgische ridderorde).⁹¹ Wanneer Wahis Fuchs feliciteert met de Ordre Royal du Lion d'Or in 1892 voegt hij daaraan toe: 'De onderscheidingen van Congo worden niet zomaar meegegeven met het ambt en ze zijn van waarde!'⁹² Hoeveel waarde Fuchs zelf hechtte aan deze uiterlijkheden weten we niet. Net zoals zijn promoties werden ook de onderscheidingen door secretaris-generaal Van Eetvelde voorgesteld aan de koning.⁹³

c. De magistraten als critici van Fuchs: 'hielenlikkerij'?

De justitie in CVS genoot volgens veel historici een grote onafhankelijkheid. Ze werd geleid door 'carrière-rechters' die een grote rechterlijke reputatie hadden.⁹⁴ Hun onafhankelijkheid en liberale, reformistische tendens leidden tot een kritische opstelling tegenover misbruiken.⁹⁵ Dit veroorzaakte een spanningsveld tussen de kopstukken van de magistratuur en de administratie.⁹⁶ Omwille van hun kritische opstelling tegenover het bestuur werd de onafhankelijkheid van de magistraten met voorzorgsmaatregelen aan banden gelegd. Zo stelde de wet dat de officieren van het parket hun functie uitoefenen onder

⁸⁸ KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Notes Biographiques. Dagboekfragment, 04/10/1896.

⁸⁹ Het gaat om: Commandeur de la Légion d'Honneur, Grand-Officier de la Couronne d'Italie, Commandeur de l'Etoile Polaire (Zweeds), Commandeur de l'Ordre de Saint Olaf (Noors), Commandeur de l'Ordre du Griffon (Duits), Commandeur de l'Ordre du Danebrog (Deens), Officier de l'Ordre de Saint-Jacques (Portugees), Grand-Croix de l'Ordre de l'Etoile Noire du Bénin (Franse kolonie Benin)

⁹⁰ KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Notes Biographiques. Krantenknipsel, Tribune congolaise, 03/05/1913.

⁹¹ Namelijk: Commandeur de l'Ordre de l'Etoile Africaine, Grand-Officier de l'Ordre Royal du Lion d'Or en Etoile de Service en or avec trois raies. H. QUINOT, *Recueil illustré des ordres de chevalerie et décorations belges de 1830 à 1963*, Brussel, Quinot, s.d., 328 p. Blz 61-75 en 255-259.

⁹² KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Brief T. Wahis aan Fuchs, 05/12/1892.

⁹³ KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Notes Biographiques. Brief A. Baerts aan Fuchs, 03/06/1898.

⁹⁴ F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*. Blz 289.

⁹⁵ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 94.

⁹⁶ Op een lager niveau geraken beide functies meer en meer vermengd. De territoriale rechters zien de hoge magistraten dan ook als hun vijanden. F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*. Blz 284

autoriteit van de gouverneur-generaal.⁹⁷ Administratieve tussenkomst kon de rechtsgang dwarsbomen, er was dus allerminst sprake van een scheiding der machten.

Fuchs beweegt zich tussen de twee kampen van dit spanningsveld. Hij begint in de magistratuur, maar neemt al vlug taken op in de administratie. Fuchs lijkt zich in zijn beginjaren als magistraat niet druk te willen maken over de bestaande meningsverschillen. In 1888 schrijft een collega-rechter aan Van Eetvelde dat het Fuchs niet kan veel schelen dat de justitie niet graag gezien is bij de officieren. Dit terwijl de meeste andere magistraten lijden onder de vijandigheid van de militairen. Hij zou zich thuis afzonderen en genoeg hebben aan zichzelf.⁹⁸ Fuchs blijft zowel juridische als administratieve functies dragen, maar lijkt na verloop van tijd steeds duidelijker de kant te kiezen van de administratie. Als loyale dienaar van CVS die haar goeie reputatie ten allen koste wil beschermen, is dit dan ook de enige mogelijkheid. In 1896 vaardigt Fuchs als dienstdoend gouverneur-generaal een ordonnantie uit die de burgerlijke rechters in de krijgsraden van Beneden-Congo hun dossiers ontnemt. Volgens De Saegher doet hij dit omdat de vonnissen van de burgerlijke rechters de regering in verlegenheid brengen.⁹⁹ De Saegher was één van de hervormingsgezinde rechters waarmee Fuchs in zijn beginjaren samengewerkt had. Hij zou zich een steeds groter criticus tonen van het gerechtelijke systeem en Congo Vrijstaat in het algemeen. Daarbovenop ontwikkelt hij een grote minachting voor Fuchs, ondanks de goede relatie tussen de twee magistraten in de vroege periode (1888-1889).¹⁰⁰

Fuchs' onvoorwaardelijke loyaleiteit aan Congo Vrijstaat zou hem zeer onpopulair maken onder de kritische magistraten. In de context van de affaire Stokes in 1896, waar Fuchs de belangrijkste schakel is in het schijnproces van Lothaire, bereikt deze afkeer een hoogtepunt. De Saegher schreef in een brief: “[...] Hij [Fuchs] is al in de ban geslagen door de magistraten. Een tijdje geleden nodigde Fuchs hen uit en ze hebben zijn uitnodiging geweigerd zonder reden. Ze voelden zich onwel en wandelden toch in Boma. Fuchs was zo onhandig om iemand te vragen: ‘Voelen de heren zich onwel?’ Het antwoord luidde: ‘Onwel ten uwen opzichte’.”¹⁰¹ De Saegher zal proberen het schijnproces toch nog zo nadelig mogelijk te maken voor de staat en komt hierdoor lijnrecht tegenover Fuchs te staan, die net het omgekeerde probeert te bereiken. De Saegher schrijft over zijn plannen aan zijn vriend Steyaert: ‘Lothaire zou zeker vrijgesproken worden, maar de regering en die vervloekte ziel van een schaamteloze jood [Fuchs] zouden zwarte sneeuw zien. Het zou meer dan aardig zijn.’¹⁰² Ook Wahis, die zelf niet goed met Fuchs overeenkwam, maar als officier zeker ook geen vriend was van de magistraten, merkte Fuchs' onpopulariteit op. Hij schrijft dat

⁹⁷ F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*. Blz 289.

⁹⁸ Twee brieven van De Saegher aan Van Eetvelde in 1889. A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*. Blz 218.

⁹⁹ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 20.

¹⁰⁰ Deze goede relatie valt af te leiden uit de brieven van De Saegher over juridische kwesties, die beginnen met ‘Mon Cher Fuchs’ en eindigen met ‘A vous’ of ‘A toi’. KMMMA-Archief Fuchs. Boîte 119, Justice. Vijf brieven van De Saegher uit het jaar 1888-1889.

¹⁰¹ Op. cit. Blz 208.

¹⁰² D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 206.

Fuchs niet geliefd is bij de staatsinspecteurs, dat hij weinig vrienden heeft en in België bijna in het openbaar beledigd werd.¹⁰³ We kunnen besluiten dat Fuchs vanuit zijn administratieve functies en loyaleit aan de staat, steeds onpopulairder wordt bij de reformistische magistraten.

d. Verhouding tot Leopold II

Eind november 1888 vindt er een receptie plaats in de regeringsgebouwen te Boma. De socialist Annelet, één van de genodigden, begint de koning te beledigen. Er volgt een discussie waarin Fuchs en Annelet tegenover elkaar komen te staan, het komt die avond zelfs tot een handgemeen. Fuchs is zo opgehitst dat hij bijna ingaat op Annelets uitdaging tot een duel. Maar rechter De Saegher kan het duel uiteindelijk voorkomen.¹⁰⁴ Ook in zijn jubileumspeech verwijst Fuchs verschillende malen in lovende bewoordingen naar de overleden Leopold II. ‘Et la Roi Léopold II dont la grandeur apparaît, chaque jour, plus imposante, grâce à la reculée de l’histoire, venait de transformer en un Etat, L’Association Internationale Africaine, réalisant, ainsi, par étapes et avec un génie admirable, le rêve grandiose et hautain qu’avait conçu sa jeunesse.’¹⁰⁵ Het verschil tussen de ophemeling van Leopold II en de eerder neutrale verwijzing naar Albert I valt ons op. Tussen de lijnen kunnen we lezen dat Leopold II als stichter van Congo slaagde in een aartsmoeilijke opdracht, terwijl Albert I een veel minder sterke band had met de kolonie. Fuchs had heel zijn leven lang een grote bewondering voor Leopold II en diens koloniale avontuur. Deze bewondering is op zich niet choquerend, want ze was in die jaren aanwezig bij het overgrote deel van de agenten van Congo Vrijstaat.¹⁰⁶ In hoeverre Fuchs rechtstreeks met de koning in contact kwam, is moeilijk in te schatten. Zoals hoger gezegd wijst Fuchs’ lange carrière alleszins op vorstelijke goedkeuring. Daar staat tegenover dat er slechts twee brieven van Leopold aan Fuchs bewaard zijn.¹⁰⁷ Het lijkt erop dat hun contact zich beperkte tot het strikt noodzakelijke.

¹⁰³ A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*. Blz 479.

¹⁰⁴ D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*. Blz 16.

¹⁰⁵ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913.

¹⁰⁶ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 67.

¹⁰⁷ Op. cit. Blz 66.

4. Houding tegenover de wantoestanden

A.M. Delathuy stelt dat de verschillende gouverneurs-generaal de slaap niet lieten om de oorlogen en de gruwelen.¹⁰⁸ Voor Fuchs is er heel wat bronnenmateriaal bewaard waaruit we zijn visie op deze gebeurtenissen kunnen afleiden. Zo zijn er de verslagen van zijn twee inspectiemissies (in 1897 en 1900), waarvan de eerste drie maanden en de tweede twee jaar in beslag nam. Andere bronnen hiervoor zijn zijn correspondentie met agenten ter plaatse en met Brussel.

Visie op bepaalde wanpraktijken

Naar aanleiding van zijn inspectiemissies maakt Fuchs melding van misbruiken begaan door zowel de agenten van de maatschappijen als door de agenten van de Staat. Hij uit zijn misprijzen over de wantoestanden begaan door de rubbermaatschappijen (de *Anversoise*, de *Abir* en de *Lomami*) en zegt dat de agenten van deze maatschappijen hun ‘droit de police’ misbruiken om: ‘[...] tegen de inboorlingen ware oorlogsoperaties te houden, waarvan het echte doel bijna altijd de verhoging van de productie van rubber is’.¹⁰⁹ Fuchs spaart ook de functionarissen van de Staat niet, die volgens hem de foute toepassing van het ‘droit de police’ steunen. Ook op de territoriale rechtbanken heeft Fuchs kritiek. Hij vindt bijvoorbeeld dat de ‘preventieve hechtenis’ vaak veel te lang duurt, dat er een te grote achterstand is van de zaken en dat er vaak te vlug gebruikt wordt gemaakt van de zweep. Eén van de andere zaken die hij als misbruik definieerde was de permanente opstelling van de galg om de inheemsen af te schrikken.¹¹⁰

Geweld als laatste optie

Opmerkelijk is Fuchs’ overtuiging dat geweld (altijd) het laatste middel moet zijn. Hij pleit herhaaldelijk voor een aanpak die zo weinig mogelijk op dwang en zoveel mogelijk op vrijwillige samenwerking gebaseerd is. In zijn adviezen over de organisatie van de rubberoogst komt die mening terug. Hij vindt dat de verzamelaars en hun chefs een eerlijke betaling voor hun werk moeten krijgen. Idealiter gaan ze volgens hem aan het werk uit commerciële overwegingen en niet als gevolg van militaire dwangmiddelen (die pas in laatste instantie gebruikt moeten worden). Hij ziet een gulden middenweg tussen een politiek van vrijwillige zachtheid (motivatie uit commerciële overwegingen) en een brutale verovering met terreur en vernietiging. Deze tussenweg is volgens hem verstandiger en veroorzaakt ‘minder jammerlijke gevolgen voor de toekomst’.¹¹¹ Hij vindt dat de overtuiging door motivatie uit commerciële motieven te verzoenen

¹⁰⁸ A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*. Blz 515.

¹⁰⁹ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 102.

¹¹⁰ Op. cit. Blz 105.

¹¹¹ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 100.

is met de nood (hoewel hij die betreurt) van het gebruik van moderne wapens tegenover een bevolking uitgerust met primitieve verdedigingsmiddelen.¹¹²

Hij vindt dat ook de jezuïeten met hun dwangmethodes de bevolking afschrikken en dus de verkeerde strategie volgen. In een commentaar aan de regering in 1908 schrijft hij: ‘De onmetelijke impopulariteit van de wet op de voogdij vloeit klaarblijkelijk voort uit het gebrek aan matiging en politieke geest bij de jezuïeten die, in plaats van zich de sympathie van de bevolkingen aan te trekken [...] deze volledig afstoten, zozeer zelfs dat men zich mag afvragen of de een of de andere dag geen zware conflicten gaan losbreken uit de gespannen toestand die vandaag bestaat [...]’

Eenzelfde hang naar het voorkomen van gewelddadige conflicten zien we terug in zijn eigen acties, meer bepaald in het gepubliceerd verslag van zijn economische missie in het woud van Mayumbé. Hij vermeldt daarin één enkel incident: ‘Lors du passage en cet endroit de M. Rolin, une querelle avait éclaté entre un soldat de l’escorte et un indigène. Le soldat avait été lardé de coups de couteau, ce qui avait obligé M. Rolin à sévir. Les indigènes ont voulu se venger sur moi. J’ai heureusement réussi à ramener ces noirs à de meilleurs sentiments.’¹¹³ De lichtheid (*ramener ces noirs à de meilleurs sentiments*) waarmee hij spreekt over de toch wel gevaarlijke situatie waarin hij zich bevond (*les indigènes ont voulu se venger sur moi*), is opvallend. Het zet zijn beheerste reactie en oplossing van het conflict nog sterker in de verf. Enerzijds kunnen we ons de vraag stellen of de situatie zich wel degelijk heeft voorgedaan zoals Fuchs hem beschrijft. Anderzijds doet dit er misschien niet echt toe, de boodschap die Fuchs met deze vier zinnen uitstuurt, is er duidelijk één van vreedzame conflictoplossing. Misschien is de passage zelfs bewust geconcipteerd als een statement naar de lezers (ev. functionarissen) van zijn gepubliceerde verslag toe.

Fuchs vindt dat het gebruik van geweld niet alleen onwenselijk is, maar ziet er soms zelf de oorzaak van de problemen in. Hij vindt dat sommige agenten door hun houding voor de staat meer problemen opleveren dan dat zij haar een dienst doen. Over Lemaire, die als eerste districtcommissaris van de Evenaar een waar schrikbewind voert, schrijft hij in 1893 aan Van Eetvelde: ‘Deze zaak laat een verschrikkelijke indruk na. Men kan zich inderdaad afvragen, of niet de avontuurlijke en oorlogszuchtige politiek van Lemaire de oorzaak van de ramp is. Het ontbreekt deze functionaris aan kalmte: de repressie, die hij wil doorvoeren, bewijst dat overvloedig’¹¹⁴ Deze opstelling vertoont een grote gelijkenis met zijn mening over Fiévez, een agent van de staat die eveneens een zeer gewelddadig beleid voerde. Fuchs schrijft hierover aan de staatssecretaris: ‘[...] [dat] indien Fiévez niet vlug zijn politiek tegenover de inlanders herziet, de moordpartijen, welke in zeker zin systematisch zijn en waarvan hij [Fiévez] gelooft dat ze noodzakelijk zijn, uiteindelijk als enig resultaat zullen hebben, dat de staat het grootste nadeel wordt berokkend.’¹¹⁵

¹¹² Ibidem.

¹¹³ F. FUCHS, *L’exploration du Mayombé (Bas-Congo)*. Blz 36.

¹¹⁴ D. VANGROENWEGHE, *Rood Rubber: Leopold II en zijn Kongo*. Blz 39.

¹¹⁵ Op. cit. Blz 68.

Tenslotte verwijzen we naar een uitspraak van Fuchs over zijn personeel: ‘Ondanks de gebeurtenissen van Boven-Ituri gaan vele officieren koppig voort de zwarte slechts te beschouwen als een dier dat aan hun willekeur overgeleverd is. De zwarte is zich nochtans bewust van zijn rechten en hij heeft een gevoel van waardigheid waarmee rekening gehouden moet worden als wij opstanden in de toekomst willen vermijden.’¹¹⁶ We zien dat Fuchs zijn afkeur van het geweld ondersteunt met praktische argumenten. Hij klaagt niet zozeer het geweld op zich aan, maar benadrukt gewelddadige middelen voor de staat uiteindelijk negatieve gevolgen zullen hebben.

Impact van het protest?

Fuchs rapporteert niet alleen over misbruiken, hij doet ook herhaaldelijk voorstellen die de situatie moeten verbeteren. Zo stelt hij verschillende wetswijzigingen voor en pleit hij voor de oprichting van een controleorgaan dat de misbruiken in gebieden van de rubbermaatschappijen moet verminderen.¹¹⁷ Hij vindt het dan ook heel belangrijk dat de wetten en instructies correct worden toegepast en merkt op dat dat vaak niet het geval is.¹¹⁸ Hoewel Fuchs duidelijk pogingen onderneemt om de situatie van de inheemsers te verbeteren en de wantoestanden met afkeer bekijkt, gebruikt hij nooit de scherpe bewoordingen van een Morel of Casement.¹¹⁹ Ook na het zien en aanklagen van deze wantoestanden levert hij nogmaals een bewijs van zijn loyaliteit. Wanneer CVS in de jaren na zijn inspectiereis (in 1900), steeds meer lijdt onder de anti-congolese campagne, wordt hem gevraagd een algemeen rapport over CVS te schrijven. Het rapport, dat in 1904 werd gepubliceerd en zou gekend zijn als het Rapport-Fuchs, was een volbloed propagandastuk. Fuchs schrijft dingen die de vertrouwelijke verslagen van zijn inspectiereizen volledig tegenspreken. We kunnen dus concluderen dat zijn afkeer van de wantoestanden niet opweegt tegen zijn absolute loyaliteit aan de kolonie.¹²⁰

Merkwaardig genoeg is voorgaand besluit volledig tegengesteld aan de versie van de Biographie Coloniale. De auteurs wijten Fuchs’ lange verlof van 1904-1907 aan een periode waarin hij in diskrediet is gevallen door zijn kritiek op de wantoestanden. De verklaring die zij geven is de volgende: ‘Nous pouvons affirmer que, plus d’une fois à ses retours à Bruxelles, il exprima nettement et haut lieu son sentiment à cet égard, mais Leopold II n’ était pas de ceux qui se laissaient facilement persuader.’¹²¹ De inhoud van ‘son sentiment’ valt niet rechtstreeks te lezen in de tekst, maar er wordt geïmpliceerd dat dit een afkeur van de

¹¹⁶ Deze laatste zinsnede (*indien wij opstanden in de toekomst willen vermijden*) is volgens ons belangrijk voor de interpretatie van de uitspraak. In “*Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*” van D. VANGROENWEGHE wordt ze echter weggelaten. Bron van het citaat: ARA-VE- Rol 4073. Brief Fuchs aan Van Eetvelde, 16/04/98.

¹¹⁷ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 101 en 103.

¹¹⁸ Op. cit. Blz 105.

¹¹⁹ Op. cit. Blz 103.

¹²⁰ A.M. DELATHUY, *E.D. Morel tegen Leopold II en de Kongostaat*, Antwerpen, EPO, 1985, 678 p. Blz 210.

¹²¹ Biographie coloniale belge. Blz 392.

wanttoestanden inhield. Een ‘semi-disgrâce’ was volgens de Biographie Coloniale het logisch gevolg. Fuchs wou dan ook maar terugkeren naar Congo (in 1907) omdat ‘les idées’ (over het koloniale beleid) veranderd waren.¹²² ‘Merkwaardig genoeg’ zeiden wij in de eerste zin, maar misschien is er voor deze ‘semi-disgrâce’, die door geen enkele andere bron bevestigd wordt, wel een andere verklaring.¹²³ De auteurs van de Biographie Coloniale werden geconfronteerd met het feit dat Fuchs, een belangrijk functionaris van het oude regime, later gouverneur-generaal wordt van het op nieuwe ideeën geïnspireerde Belgisch Congo.¹²⁴ Zij moesten dus een manier vinden om Fuchs te legitimeren. Fuchs’ (vermeende) ‘vruchteloos protest’ was daarvoor uitermate geschikt. Het laat de Biographie Coloniale toe om te besluiten: ‘Incontestablement c’était l’homme indiqué pour orienter le Congo, sans brusqueries, vers les réformes nécessaires.’¹²⁵

¹²² ‘L’ évolution qui se fit alors [na de aanhechting door België] dans les idées fit songer une fois de plus au vieux serviteur. Le 7 mars 1907 il reprit le chemin de l’Afrique.’ Ibidem.

¹²³ Ook M. GUINAND kon geen enkele andere bron vinden die de versie van de Biographie coloniale bevestigde. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 113.

¹²⁴ Deze benoeming volgt in de tekst van de Biographie coloniale rechtstreeks op het deel over de ‘semi-disgrâce’. Biographie coloniale belge. Blz 394.

¹²⁵ Ibidem.

5. Fuchs' zelfbeeld en de publieke opinie

a. Net geen minister van koloniën?

In 1908, twee jaar na de dood van Leopold II, is de overname van Congo Vrijstaat door België een feit. Al vóór de overdracht goed en wel gestemd is in de senaat, woedt er in de pers een heftige discussie over de geschikte Minister van Koloniën. Moest men kiezen voor een oud-koloniaal of voor een parlementair? De publieke opinie leek eerder gewonnen voor de eerste optie.¹²⁶ Vooral ervaring was een belangrijk argument. “A tous les points de vue, comme compétence, comme autorité et comme opportunité, c’est un colonial qui sera *the right man in the right place* pour diriger vers un avenir plus stable les premiers pas de notre colonie.”¹²⁷ Ook de ‘hofklik’ had liever dat een oude bekende de toekomstige portefeuille van 50 miljoen frank zou beheren.¹²⁸ In die context wordt Félix Fuchs naar voor geschoven als de sterkste kandidaat. ‘Ons onderzoek laat ons toe te stellen dat de naam mijnheer Fuchs in hoge regionen meerdere malen genoemd is, dat de andere namen die naar voor geschoven werden niet serieus overwogen werden en dat, bovendien, de beroemde vicegouverneur de grootste favoriet van het moment lijkt.’¹²⁹ Zelf weten we niet in hoeverre Fuchs, die geen verklaring wenste af te leggen aan de kranten, ook werkelijk geïnteresseerd was in deze positie.¹³⁰

De krant *La Dernière Heure* neemt een kritische houding aan tegenover de strijd om het leiderschap in een artikel met als titel: ‘Futur Ministère. Qui décrochera la Chicotte?’. De bijhorende ondertitel, ‘On demande des échines souples’, typeert de inhoud van het artikel. De krant trekt de onafhankelijkheid van de toekomstige minister sterk in twijfel. Eenmaal in positie zou hij onvermijdelijk ‘onder de zweep van Boula Matari’ terecht komen. Volgens de krant maken enkel kruiperige politici en oud-kolonialen die de methodes van Congo Vrijstaat goed kennen, een reële kans op de vacante positie. Zoals gezegd wilde de koninklijke entourage een oud-koloniaal, de krant zegt hierover: ‘[...] de beroering is niet minder in de hofklik, die een veteraan zou prefereren die goed de methodes van legale plundering kent, een expert in het officiële Pontius-Pilatisme. Men heeft nood aan een man onderricht in de kunst om geen geschiedenis te maken. Zo onderdanig dat de koloniale milieus bang zijn voor een politieker met humanitaire vooroordelen en de noodzaken van zijn electoraal mandaat.’¹³¹ Dit werpt een nieuw licht op de kandidatuur van ‘favoriet’ Fuchs. Was hij een man onderricht in de kunst geen geschiedenis te maken? Fuchs’ imago van trouwe oudgediende van Congo Vrijstaat, maar ook dat van mededader aan de wantoestanden lijkt hier alleszins bevestigd te worden.

¹²⁶ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *Le Journal du Matin*, 25/08/1908.

¹²⁷ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *Le Métropole*, s.d.

¹²⁸ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *La Dernière Heure*, 26/08/1908.

¹²⁹ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *Le Journal du Matin*, 25/08/1908

¹³⁰ ‘M. Fuchs, rentré dimanche à Bruxelles, se refuse à la moindre déclaration [...]’ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *Le Journal du Matin*, 25/08/1908.

¹³¹ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. *La Dernière Heure*, 26/08/1908.

Ook op de kandidatuur van Fuchs in het bijzonder heeft de krant een eigen visie. Fuchs' kandidatuur zou 'een proefballon' zijn, die, doordat ze de keuze voor een koloniaal doet aanvaarden, de weg vrijmaakt voor een andere koloniaal. Die andere koloniaal is gouverneur-generaal Théophile Wahis, die in het artikel wordt getypeerd als verantwoordelijk voor de verspreiding van de dwangarbeid in de kolonie. '[...] [Wahis] is erin geslaagd de inheemsen goud te doen uitzweten. Ze zweten af en toe ook een beetje bloed uit, maar dat zijn onvermijdbare accidentjes inherent aan de hele 'humane' onderneming.'¹³²

Hoe het ook zij, de 'truc van de hofklik' bleek niet te werken. Volgens sommigen omdat de benoeming van Wahis of Fuchs de indruk zou geven dat het oude persoonlijke regime verder gezet werd. Andere stellen dat Fuchs zich vaak te onafhankelijk gedroeg om de functie toegewezen te krijgen.¹³³ Waarschijnlijk was het vooral het overwicht van de rechtskatholieke regeringspartij dat de aanstelling van een oud-koloniaal bemoeilijkte. De benoeming van de katholieke Jules Renkin als minister van koloniën lijkt dit laatste te bevestigen. De hele discussie in de media affirmeert het beeld van Fuchs als loyale dienaar van het oude regime. Daar waar de neutrale en pro-Congolese pers vooral zijn ervaring looft, ziet de Congo-kritische pers hem als een volgzaam (en dus medeplichtige) dienaar van het oude regime.

b. Fuchs als ideale hervormer?

Dat Fuchs, die sleutelposities had bekleed in een administratie waaronder de wantoestanden plaats hadden, later gouverneur-generaal werd van Belgisch Congo doet terecht de wenkbrauwen fronsen. In 1909 maakte Morel na een Kamerdebat dan ook de volgende bedenking: 'Geen enkel [van de CVS-ambtenaren] werd gestraft. Geen enkel werd ontslagen. De leidende staf van Congo Vrijstaat is in zijn geheel overgenomen door de Belgische regering. Er zijn lieden die vandaag België in Congo dienen die op staande voet moesten neergeschoten worden om hun verdiende loon te krijgen.'¹³⁴

Zoals gezegd moest de Biographie Coloniale zich in de nodige bochten wringen om de benoeming van Fuchs te legitimeren. Na zijn 'protest tegen de wantoestanden' aangehaald te hebben, besluiten zij: 'Incontestablement c'était l'homme indiqué pour orienter le Congo, sans brusquerie, vers les réformes nécessaires.'¹³⁵ Ook vicegouverneur Henry vindt dat Fuchs, als ervaringsdeskundige van beide regimes uiterst geschikt is als gouverneur-generaal van Belgisch Congo: '[...] en u kunt, meer dan iemand anders,

¹³² KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. La Dernière Heure, 26/08/1908.

¹³³ KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Notes Biographiques. Krantenknipsel, ongekende bron, s.d.

¹³⁴ A.M. DELATHUY, *E.D. Morel tegen Leopold II en de Kongostaat*. Blz 575.

¹³⁵ Biographie coloniale belge. Blz 394.

de vergelijking maken tussen de vroegere situatie- waarover sommigen zo ongerust waren- en deze van vandaag, wat voor ons zeker bemoedigend is en geruststellend voor de toekomst van de kolonie.¹³⁶

Of Fuchs' geschiktheid als hervormer ook af te leiden valt uit zijn concrete daden is moeilijk te zeggen, des te meer omdat uitgebreide hervormingen vanuit Brussel jaren uitgesteld werden.¹³⁷ Om hier een juist beeld van te krijgen zou een uitgebreid onderzoek nodig zijn. Wel kunnen wij volgend feit aanhalen. In 1913 stuurt Fuchs een circulaire rond dat hij als gouverneur-generaal vanaf nu 'zonder medelijden' elke ambtenaar die zijn rol als 'moralisator en civilisator' in diskrediet zou brengen, zou verwijderen. Hij richt zich vooral tot de jongere ambtenaren (onderofficieren en *chefs de secteur*). Een jaar later stuurt hij de minister van koloniën effectief een lijst met zeventien beschuldigde ambtenaren.¹³⁸ Zoals gezegd kan op basis van dit ene feit geen uitspraak gedaan worden over Fuchs' enthousiasme voor hervormingen.

c. Terugblik van een jubilaris (1913)

Op 14 februari 1913 is het feest in Boma. Gouverneur-generaal Fuchs zette 25 jaar geleden voor het eerst voet op Afrikaanse bodem. Op het jubileum ('manifestation de réconfortante sympathie', zoals Fuchs ze omschrijft), speeche onder andere vicegouverneur Henry en de consul-generaal. Heel de kolonie, behalve de inlandse bevolking zelf, is op de plechtigheid vertegenwoordigd: overheidsperoneel, de geestelijkheid, de magistraten, het onderwijspersoneel en vertegenwoordigers van de commerciële en industriële wereld.¹³⁹ Het hoogtepunt van de plechtigheid is de speech van Fuchs, die uitgeschreven niet minder dan twintig pagina's beslaat.¹⁴⁰ De inhoud van deze speech is vanuit discoursanalytisch standpunt zeer interessant. Fuchs kijkt namelijk terug op zijn voorbije carrière en kan daarbij moeilijk voorbijgaan aan wilde wateren die de kolonie ondertussen doorzwoomen heeft. In de tekst weerklinkt niet alleen het algemeen koloniale discours, tussen de regels door lezen we ook persoonlijke waardeoordelen. In die zin is een analyse van enkele fragmenten uit de tekst dus de moeite waard.¹⁴¹

Fuchs steekt van wal met het toelichten van zijn oorspronkelijke motivatie om in het koloniale project te stappen en vervolgt met een lofzang op zijn oversten (onder andere Wahis en Leopold). Buiten deze twee onderwerpen, die wij al hierboven al behandelden, zijn er vier grote constanten in de speech te onderscheiden. Een eerste is zijn visie op de economische ontwikkeling van de kolonie waar wij, omdat ze buiten onze vraagstelling valt, niet verder op in zullen gaan. De drie andere constanten zijn een

¹³⁶ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques Speech vice-gouverneur E. Henry op jubileum Fuchs, 14/02/1913.

¹³⁷ L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*. Blz 207.

¹³⁸ Op. cit. Blz 184.

¹³⁹ De inlandse bevolking wordt in tegenstelling tot de andere groepen niet in Fuchs speech vermeld.

¹⁴⁰ Fuchs eigen speech en die van zijn tegensprekers zijn bewaard in zijn privéarchief. KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques.

¹⁴¹ Andere fragmenten kwamen reeds in andere delen van het betoog aan bod, en zullen hier dus niet herhaald worden.

civilisatiediscours, de rol van België in het koloniale avontuur en – zij het veel minder duidelijk – de overgang naar Belgisch Congo.

Wanneer Fuchs de voorbije vijftientig jaar overschouwt, ziet hij een positieve evolutie. De Belgen hebben Congo beschaving gebracht: uitbouw van de infrastructuur, einde van de slavenhandel, het kannibalisme en de mensenoffers, overwinning van de pokken (de slaapziekte is nu een probleem), einde van de alcoholhandel, ontwikkeling van de handel, uitbouw van het openbaar onderwijs en tenslotte de evangelisatie. Het civilisatiediscours komt ook terug in de geciteerde woorden van Albert I: ‘Un peuple dont la puissance de travail et l’esprit d’organisation ont été consacrés comme chez nous, a le droit et ne craint pas de coloniser pour le bien supérieur de l’humanité et dans l’intérêt de sa puissance économique.’ Fuchs ziet voor de handel en de industrie een grote taak weggelegd in Congo. Samen met de evangelisatie en het onderwijs moeten zij: ‘[...] bijdragen tot de verhoging van het morele en vooral het materiële niveau van de zwarte, en hem aanzetten om door het vinden van werk zijn levensstandaard, zijn kledij, zijn woning, zijn hygiëne en zijn welvaart te verbeteren en om zo een hoger begrip te krijgen van de menselijke waardigheid.’¹⁴² Fuchs pleit ervoor de kolonie zo weinig mogelijk los te laten: ‘We zullen pas een vruchtbaar werk doen als we wortel schieten in de koloniale bodem. We moeten ons vastmaken aan de kolonie zoals aan het vaderland zelf zodat ze sterker en groter zou worden.’¹⁴³

Bijzonder veel aandacht gaat naar de rol die België volgens Fuchs zou moeten spelen in het koloniale avontuur. Hij is België (in naam van Congo) vooral dankbaar voor de geleverde financiële hulp. Hij hoopt dat ze ook in de toekomst op gelijkaardige manier de kolonie zal blijven steunen en vindt dat België moet investeren in de Congolese infrastructuur (wegen, spoorwegen, waterwegen). Door er nadruk op te leggen dat Congo geen last zal zijn voor het moederland, anticipeert hij ongetwijfeld op de bestaande kritiek tegen de enorme som geld die België voor de kolonie heeft moeten opbrengen. “[...] la colonie ne constituera jamais une charge permanente pour la Mère Patrie. J’ai la conviction profonde que si celle-ci place sa confiance en nous, elle ne pourra que retirer honneurs et profits d’un pays merveilleux où il a plu à la Nature ‘d’accumuler des richesses immenses et incalculables’ ”

Veel minder opvallend is de toespeling op de regimewissel van 1908. Fuchs wijst op de belangrijke rol van het koloniale personeel in de ontwikkeling van Congo tot een ‘admirable essor économique’. Hij looft het personeel om hun aanpassingsvermogen aan het nieuwe regime dat volgens hem toch enkele zwakke punten heeft. ‘[...] ils ont su par un merveilleux esprit d’adaptation se mettre au service des besoins nouveaux et s’accommoder avec aisance des nouveaux errements d’une administration s’inspirant d’autres principes.’ Welke van deze andere principes de ‘dwalingen’ veroorzaken is niet duidelijk. Het zou kunnen

¹⁴² ‘[...] elle doit contribuer à l’élévation du niveau moral et surtout matériel du noir, en l’incitant à obtenir par son travail l’amélioration de son genre de vie, de son vêtement, de son habitation, de son hygiène, de son bien être, et à acquérir, ainsi, une conception plus haute de la dignité humaine.’

¹⁴³ ‘Nous ne ferons œuvre féconde que si nous nous enracinons dans le sol colonial. Nous devons nous attacher à la Colonie comme à la Patrie elle-même qu’elle amplifie et agrandit.’

dat hij het heeft over de meer humanitaire principes van het nieuwe koloniale beleid, maar evengoed over bijvoorbeeld de beperktere macht van de gouverneur-generaal.¹⁴⁴ Dit ene fragment is de enige toespeling op een verandering van regime. Over de wantoestanden of de anti-Congolese campagne wordt met geen woord gerept.

Het zoeken van een verwijzing in die zin kan nochtans heel gevaarlijk zijn, want zo vervalt men al snel in foute interpretaties (men leest wat men wil lezen). Dit blijkt – wij zijn zelf een bewijs van de vorige stelling – uit onze oorspronkelijke interpretatie van een andere passage uit de speech.¹⁴⁵ Het eerste deel van deze passage gaat als volgt: ‘Gardons-nous, Messieurs, de laisser obscurcir la clarté de nos visions par la poussière que soulèvent, ailleurs, les vaines et stériles querelles des partis. Ces choses là, Messieurs, ne sauraient s’acclimater sous le soleil des tropiques. Ces choses là ne sont pas des articles d’importation. Ces choses là ne doivent pas franchir le bel estuaire de notre cher et splendide Congo.’ Wij dachten dat Fuchs zijn koloniale publiek hier opriep zich niets aan te trekken van de twisten over de wantoestanden in Europa. Waarschijnlijk is echter dat Fuchs hier niet de anti-Congolese campagnes bedoelt, maar wel de voortdurende strijd tussen katholieken en liberalen, waarvan we weten dat hij een afkeer had omdat hij ze als nefast beschouwde voor de kolonie.¹⁴⁶ Dit vermoeden wordt versterkt door de politieke context van het moment. In de Brusselse pers woedt op dat ogenblik een discussie tussen katholieken en liberalen over de houding van de koloniale administratie tegenover de missionarissen in Congo.¹⁴⁷ Ook de plaatsing van het fragment, direct na een stuk over de evangelisatie, lijkt nu veel logischer.

Ook de tweede paragraaf (vooral de tweede zin) interpreteerden wij oorspronkelijk als een toespeling op de wantoestanden. ‘Nous devons savoir faire généreusement et avec abnégation le sacrifice de nos préférences personnelles. Veillons à ce que jamais notre labeur ne soit troublé par des préoccupations que nous avons su ignorer pendant plus d’un quart de siècle.’ Deze tweede paragraaf is waarschijnlijk ook op te vatten als een pleidooi voor één koloniale ideologie (in plaats van partijtewisten). Opmerkelijk genoeg gedroeg Fuchs zich vroeger zelf niet volgens dit principe. Hij was lange tijd – ook in de koloniale context – een vurig verdediger van het liberale gedachtegoed.¹⁴⁸ Andere bronnen bevestigen dat zijn visie op het verdedigen van de eigen politieke voorkeur de laatste jaren radicaal veranderd is. Fuchs is boven alles een aanhanger geworden van een koloniale en nationale ideologie.

¹⁴⁴ De overgang van Congo Vrijstaat naar Belgisch Congo werd gekenmerkt door een sterke centralisatie. Ook de macht van de gouverneur-generaal daalde sterk, zowel zijn wetgevende als adviserende functies werden beperkt. G. VAN DER KERKEN, *La politique coloniale Belge*, Antwerpen, Ed. Zaïre, 1943, 237 p. Blz 87. Fuchs was voorstander van een grotere autonomie voor de lokale administratie. M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 153-154 en 161.

¹⁴⁵ De bedoelde passage is in zijn geheel terug te vinden in Bijlage 4.

¹⁴⁶ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 85.

¹⁴⁷ Zie hierover punt 2.d. en ook op. cit. Blz 88.

¹⁴⁸ Voor deze ander bronnen zie op. cit. Blz 86-87.

d. Gedwongen ontslag

Op 4 augustus 1914 wordt de Belgische neutraliteit geschonden door de Duitse invasie. Door de neutraliteit, opgelegd in de artikels 10 en 11 van de Conferentie van Berlijn, wordt de staat van oorlog echter niet automatisch uitgebreid naar de kolonie.¹⁴⁹ Al enkele dagen voor de invasie van België had Fuchs als gouverneur-generaal van Belgisch Congo hierover duidelijke orders ontvangen van minister van koloniën Renkin: '[...] prenez toutes mesures nécessaires pour sauvegarder neutralité belge [onderstreept door Fuchs] [...]'.¹⁵⁰ Het feit dat de Duitse onderdanen (en twee Duitse handelsschepen) vrij konden bewegen op Congolees grondgebied, zette al vlug kwaad bloed bij heel wat koloniale functionarissen. Fuchs, die strikt de orders van de centrale regering tot het behoud van de neutraliteit bleef uitvoeren, kwam hierdoor onder vuur te liggen. De kritieken werden door enkele Belgische kranten opgepikt. Bovenop de onpopulariteit van de bevelen die hij moest uitvoeren kwamen nog zijn Duitse *roots*, die doorklonken in zijn naam.

Op 1 maart 1915 wordt Fuchs per telegram teruggeroepen naar België. Hij zal aan dit bevel gehoorzamen, maar is er niet over te spreken. Dit blijkt uit zijn antwoord (per telegram) aan Brussel: 'Moi proteste énergiquement contre injonction insolite et de forme brutale qui m'être fait rentrer sans aucune demande de ma part en ce sens moi saisis Roi de ce manque d'égards vis-à-vis de son représentant dans Colonie'¹⁵¹ Eenmaal terug in Europa (in Le Havre waar de Belgische regering zich bevindt), krijgt hij te horen dat enkele maanden vakantie hem goed zullen doen. De uitgebroken oorlog had er namelijk toe geleid dat hij al achttien maanden geen verlof had gekregen. Pas enkele maanden later, wanneer Fuchs vraagt zijn taken in Congo terug te mogen opnemen, krijgt hij te horen dat de overheid beslist heeft tot zijn ontslag. De officiële reden is zijn gevorderde leeftijd (hij is dan 57 jaar oud). In werkelijkheid is zijn bevlekte reputatie, als gevolg van de onterechte kritiek op zijn neutraliteitsbeleid, de oorzaak van het ontslag. Hoewel Fuchs zegt zich bij de beslissing neer te leggen, zal het nog drie maanden duren voor hij ook effectief ontslag neemt. Fuchs vindt immers dat zijn leeftijd verdere diensten aan de staat helemaal niet verhindert en weigert dan ook zelf zijn ontslag in te dienen om zijn eer te redden. Hij zegt hierover: 'Je me mentirais à moi-même et je mentirais au Gouvernement car la seule demande que j'ai formulée est celle de rejoindre mon poste.'¹⁵² Uiteindelijk wordt hij hier op 23 december 1915 toch gedwongen ontslag te nemen.

¹⁴⁹ Alle informatie die volgt komt uit M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 117-133. Over de oorlog in Congo zie: J. FOETS, *Een vergeten oorlog: de Belgische bijdrage aan de verovering van Duits Oost-Afrika (1914-1918)*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, 207 p.

¹⁵⁰ M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 117.

¹⁵¹ Boîte 128 Notes Biographiques. Klad van telegram Fuchs aan Renkin, 09/03/1915.

¹⁵² M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge*. Blz 126.

Fuchs' gedwongen ontslag werd door de kranten gezien als een bevestiging van de genoemde kritieken. Fuchs is zich hier zeer sterk van bewust en doet er dan ook alles aan om te bewijzen dat hij enkel de bevelen van de centrale regering uitvoerde. Hij eist dat de overheid openlijk erkenning toont voor zijn verdiensten tijdens de oorlog, bijvoorbeeld door het toekennen van een onderscheiding. Na zijn ontslag zal deze publieke rehabilitatie er inderdaad komen in een speech van minister van koloniën Renkin in Londen. Net voor zijn overlijden wordt hem ook nog de titel van Grootofficier in de *Ordre Royal du Lion* toegekend. Dit alles is voor Fuchs slechts een pleister op een houten been, hij zou tot zijn dood verbitterd blijven over de manier waarop hij de laan uitgestuurd werd na zoveel jaren van loyale dienst.

6. Conclusie

Fuchs was een belangrijke getuige van de vroege Belgische koloniale geschiedenis. De contacten van zijn vader en zijn hoge opleiding geven hem een kans op een snelle start in administratie en magistratuur van Congo Vrijstaat. Hij verklaart achteraf door puur ideologische overwegingen geïnspireerd geweest te zijn, maar wij zijn ervan overtuigd dat vooral carrièrevooruitzichten in dat vroege stadium een doorslaggevende rol spelen. Fuchs krijgt in de volgende jaren verschillende functies die heel wat verantwoordelijkheid met zich meebrengen. Hij wordt door de centrale regering (Van Eetvelde op kop) en de koning als een betrouwbare pion in de lokale regering beschouwd. Fuchs vervult zijn taak dan ook zoals van hem verwacht wordt. De opdrachten die hij krijgt neemt hij serieus en hij maakt vaak van de gelegenheid gebruik om zijn eigen visie op de feiten bij wijze van advies mee te delen. Fuchs' 'individualiteit' manifesteert zich dan ook niet in acties naar buiten toe, maar eerder via interne vertrouwelijke communicatie. Zo uit hij duidelijk kritiek op gewelddadige of repressieve acties tegen de inheemse bevolking. Hij bekritiseert, zonder voorkeursbehandeling, staatsagenten, agenten van de rubbermaatschappijen en de katholieke missionarissen. Hij is een groot pleitbezorger van een vredelievende aanpak (vuurwapens zijn wel onvermijdelijk), die volgens hem veel gunstiger effecten zou hebben op lange termijn. Fuchs' individualiteit situeert zich ook op een ander niveau. Binnen het koloniale netwerk behoort hij noch tot de klik van de magistraten (die hem verachten om zijn loyaliteit), noch tot de die van de militairen in het bestuur (die op een totaal andere manier redeneren en handelen dan de jurist Fuchs).¹⁵³

Opmerkelijk is dat Fuchs' individualiteit, in de vorm van zijn kritische visie op de wantoestanden, zich nooit naar buiten toe manifesteert. Dit brengt ons onmiddellijk bij wat omschreven zou kunnen worden als de rode draad doorheen Fuchs' carrière: een onvoorwaardelijke loyaliteit aan de kolonie. Deze wordt gekenmerkt door een permanente discretie, maar ook door een strikte uitvoering van de bevelen van de centrale regering. De keren dat Fuchs acties onderneemt die ingaan tegen of buiten weten van de centrale regering zijn op één hand te tellen. Zo lijkt hij in het eerste decennium van de twintigste eeuw tegen het algemeen koloniale beleid in zo veel mogelijk weerstand te bieden aan de jezuïeten, die volgens hem de bevolking met dwang willen bekeren. Uiteindelijk brengt Fuchs' weinig enthousiaste 'samenwerking' met de katholieke missionarissen, de centrale regering te Brussel in de problemen. We zien dat Fuchs zich op dat moment zwicht, zich neerlegt bij de bevelen uit Brussel en erop gaat toezien dat die perfect uitgevoerd worden. Fuchs neemt ook in de affaire-Stokes enkele beslissingen op eigen houtje, die echter tot enig doel hebben de schade voor de staat zoveel mogelijk te beperken. We zien dus hoe deze eigzinnige acties toch altijd verbonden blijven met een grote loyaliteit en gehoorzaamheid aan het gestuurde beleid. Twee maal helpt Fuchs de staat om de kritiek op de kolonie (uiteindelijk tevergeefs) de kop in te drukken. In de

¹⁵³ Op de conflicten tussen Fuchs en de militairen in het bestuur (Wahis, Coquilhat en Wangermée) werd in deze paper niet ingegaan.

affaire-Stokes is hij – niemand anders wil de job – voorzitter van het schijnproces waarop Lothaire vrijgesproken wordt. Als tweede grote dienst schrijft hij in 1904 een algemeen rapport over Congo Vrijstaat waarin de wantoestanden, die hij twee jaar daarvoor met eigen ogen vaststelde, met klem weerlegd worden.

Fuchs' koloniale overtuiging blijkt met de jaren te groeien en cumuleert op het einde van zijn carrière in een pleidooi voor één enkele nationale koloniale ideologie die elke vorm van politiek verdeeldheid overstijgt. In die zin moet ons inleidend citaat gelezen worden. Het welzijn van de kolonie ('notre cher et splendide Congo') is op dit moment (1913) voor Fuchs het hoogste doel geworden.¹⁵⁴ Fuchs is dan ook niet van plan zijn koloniale carrière ondanks zijn gevorderde leeftijd (57 jaar) stop te zetten. Wereldoorlog I zou zijn positie echter, buiten zijn eigen controle om, danig in de war sturen. Paradoxaal genoeg zou Fuchs' loyaleiteit op het einde van de rit geen troef zijn, maar net zijn ondergang veroorzaken. Doordat hij zich tijdens wereldoorlog I nauwgezet aan het neutraliteitsbeleid van de centrale regering houdt, krijgt hij meer en meer kritiek op zijn persoon te verduren. Zijn jarenlange loyaleiteit en vele diensten aan de kolonie blijken op dit moment geen frank waard: de centrale regering laat hem keihard vallen. Fuchs zou zijn gedwongen ontslag dan ook nooit kunnen verkroppen. De resultaten van de strijd om zijn reputatie te zuiveren bleken uiteindelijk een pleister op een houten been. Bij zijn dood op 23 januari 1928 was hij volgens zijn vrienden een verbitterd man.

¹⁵⁴ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913.

Bibliografie

Bibliografieën

Lijst licentiaatsthesisen van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis, in:
<<http://www.bvng.be>>

L. FRANCOIS, *Te paard op drie eeuwen: bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen aan de Vakgroepen Geschiedenis van de Universiteit Gent 1891-2003*, Gent, Academia press, 2004, 217 p.

L. FRANCOIS, *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis: bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de Belgische nieuwste geschiedenis, tot stand gebracht aan de Belgische universiteiten, buiten de seminaries voor nieuwste geschiedenis*, 1975-1990, Gent, Academia press, 1992, 543 p.

L.H. GANN en P. DUIGNAN, *Colonialism in Africa, 1870-1960: the history and politics of colonialism*, Cambridge, Cambridge university press, deel V, 1974, 552 p.

M. HUISMAN en P. JACQUET, *Bibliographie d'histoire coloniale (1900-1930): Belgique*, Parijs, Société de l'histoire des colonies françaises, 1932, 81 p.

P. VAN DEN EECKHOUT en G. VANTHEMSCHE, *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België*, 19e-20e eeuw, Brussel, VUB press, 2005, 681 p.

J.L. VELLUT, F. LORIAUX en F. MORIMONT, *Bibliographie historique du Zaïre à l'époque coloniale (1880-1960): travaux publiés en 1960-1996*, Louvain-la-Neuve, UCL. Centre d'histoire de l'Afrique, 1996, 321 p.

A.J. WAUTERS, *Bibliographie du Congo 1880-1895: catalogue méthodique de 3800 ouvrages, brochures, notices et cartes relatifs à l'histoire, à la géographie et à la colonisation du Congo*, Brussel, Administration du mouvement géographique, 1895, 356 p.

Archiefgidsen

R. DE BOCK-DOEHAERD, *Papiers Van Eetvelde*, Brussel, Archives générales du royaume, 1988, 10 p.

P. VAN SCHUYLENBERGH, *La mémoire des Belges en Afrique Centrale: inventaire des archives historiques privées du Musée Royal de L'Afrique Centrale de 1858 à nos jours*, Tervuren, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 1997, 149 p.

Literatuur

Biographie coloniale belge, Brussel, Falk Fils, 1948, Vol. I.

M. BROECKAERT, *Het blank personeel van de Kongostaat 1885-1908: recrutering - profiel - carrières?*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling Universiteit Gent), 1988, 145 p.

F. CATTIER, *Etude sur la situation de l'état Indépendant du Congo*, Brussel, Larcier, 1906, 362 p.

F. COOPMAN, *Gouverneur-generaal Th. Wabis en de anti-Kongolese campagne: hoe vulde Th. Wabis zijn opdracht van gouverneur-generaal in Kongo Vrijstaat in?*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2007, 196 p. (promotor: D. Vangroenweghe)

A.M. DELATHUY, *De geheime documentatie van de Onderzoekscmissie in de Kongostaat*, Berchem, EPO, 1988, 251 p.

- A.M. DELATHUY, *De Kongo staat van Leopold II. Het verloren paradijs*, Antwerpen, Standaard, 1989, 638 p.
- A.M. DELATHUY, *E.D. Morel tegen Leopold II en de Kongostaat*, Antwerpen, EPO, 1985, 678 p.
- A.M. DELATHUY, *Jezuiten in Kongo met zwaard en kruis*, Berchem, EPO, 1986, 143 p.
- X. DUQUENNE, *Le Bois de la Cambre*, Brussel, Duquenne, 1989, 161 p.
- M. EWANS, *European Atrocity, African Catastrophe. Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, Londen, Routledge Curzon, 2002, 284 p.
- J. FOETS, *Een vergeten oorlog: de Belgische bijdrage aan de verovering van Duits Oost-Afrika (1914-1918)*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, 207 p.
- F. FUCHS, "L'exploration du Mayombé (Bas-Congo)" In: *Le Mouvement Antiesclavagiste Belge*, 6 (1893), 1, pp. 33- 38.
- L.H. GANN EN P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*, Princeton (N.J.), Princeton university press, 1979, 256 p.
- L. GOEMAN, *Topambtenaren in Belgisch-Kongo : een studie naar beeldvorming bij ambtenaren in gewestdienst, van het niveau gouverneur-generaal tot assistent-gewestbeheerder, in de periode 1958-1960*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1997, 164 p. (promoter: H. Balthazar)
- B. GOVAERTS, "De strop of de kogel? Over de toepassing van de doodstraf in Kongo en Ruanda-Urundi (1885-1962)" In: *Brood en Rozen*, 2009, 1, pp. 59-77.
- M. GUINAND, *Félix Fuchs, Gouverneur Général du Congo belge (1912-1915)*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Université Libre de Bruxelles), 1991, 230 p. (promoter: J. Stengers)
- P. MBIOMBI, *De administratie van Congo tijdens de koloniale periode en sedert de onafhankelijkheid*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1981, 422 p.
- A. MENACHE, *L'administration du Congo Belge*, Nancy, Bailly et Wettstein, 1935, 137 p.
- H. QUINOT, *Recueil illustré des ordres de chevalerie et décorations belges de 1830 à 1963*, Brussel, Quinot, s.d., 328 p.
- E.P. M. STORME, *Pater Cambier en de stichting van de Kasai-missie*, Brussel, Koninklijke academie voor overzeese wetenschappen, 1964, 425 p.
- G. VAN DER KERKEN, *La politique coloniale Belge*, Antwerpen, Ed. Zaire, 1943, 237 p.
- D. VANGROENWEGHE, *Rood Rubber: Leopold II en zijn Kongo*, Leuven, Van Halewyck, 2004, 320 p.
- D. VANGROENWEGHE, *Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes*, Leuven, Van Halewyck, 2005, 445 p.
- H. VANHAUWAERT, *All the King's Men*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2005, s.p.
- A.J. WAUTERS, *L'Etat Indépendant du Congo*, Brussel, Librairie Falk Fils, 1899, 527 p.
- M. WEISSENBRUCH, ed., "Vingt-deux ans d'administration belge au Congo" In: *la Revue de Droit international et de Législation comparée*, 38 (1906), 2, 84 p.

C. YOUNG, *Introduction à la politique Congolaise*, Brussel, CRISP, 1966, 391 p. (ed. P. DUCHESNE)

Bronnenlijst**Tervuren, Archief Koninklijk Museum voor Midden-Afrika***Papiers Fuchs, Félix*

- Boîte 128	Notes Biographiques
- Boîte 119	Justice
- Boîte met onduidelijke nummering	Recommandations

Opmerking: Omdat het archief van Fuchs binnenkort geïnventariseerd wordt, zullen de nummers niet meer kloppen. Het beste is te werken met de opgegeven inhoudelijke beschrijvingen van de dozen, die ook terug te vinden zijn in de archiefgids van P. Van Schuylenbergh.

Brussel, Algemeen Rijksarchief*Papiers Van Eetvelde*

- Rol 4073	Correspondance avec M. Fuchs
- Rol 4076	Correspondance avec le chef de Cabinet Baerts

Bronvermelding Bijlagen

- Bijlage 1** Gebaseerd op beschrijvingen uit A.J. WAUTERS, *L'Etat Indépendant du Congo* en L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*.
- Bijlage 2** Kopie uit L.H. GANN en P. DUIGNAN, *The rulers of Belgian Africa, 1884-1914*.
- Bijlage 3**
- Foto 1 G. DE BOECK, *Lorsque Boma était la capitale du Congo (1885-1920)*, In: <
<http://www.congoforum.be/fr/congodetail.asp?subitem=21&id=32694&Congofiche=selected>>, geraadpleegd op 26.04.2009
- Foto 2 J. LAGAE, T. DE KEYSER en J. VERVOORT, *Boma 1880-1920: koloniale hoofdstad of kosmopolitische handelspost?*, cd-rom, Gent, A&S, 2005
- Foto 3 KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Nôtes Biographiques. Tribune Congolaise, 07/03/1907
- Foto 4 KMMA- Archief Fuchs. Boîte 128, Nôtes Biographiques. Tribune Congolaise, 08/11/1913
- Bijlage 4** KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Nôtes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/1913

Lijst met afkortingen

ARA: Algemeen Rijksarchief

CVS: Congo Vrijstaat

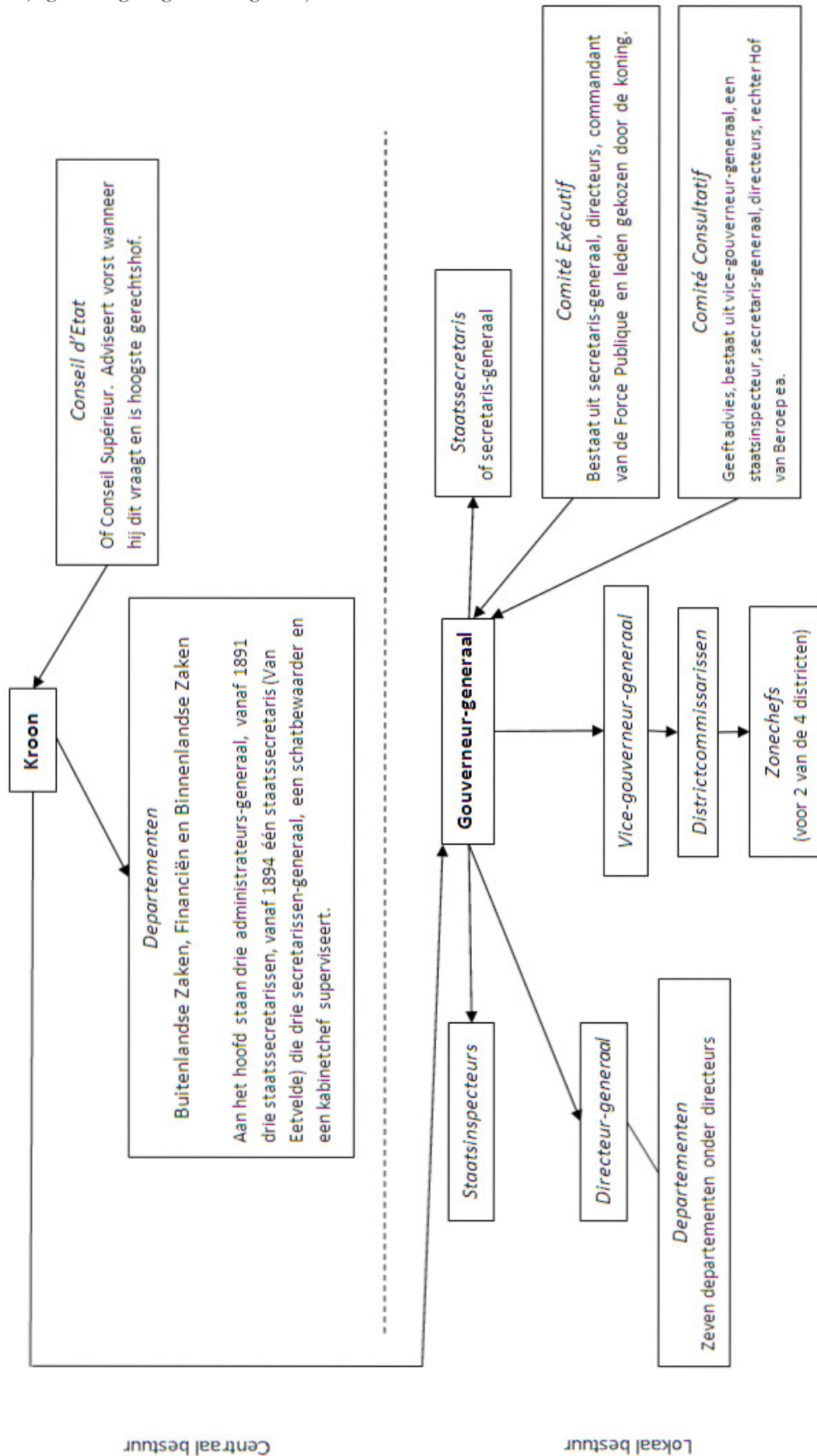
KMMA: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

MJN: Ministerie van Justitie

VE: Fonds Van Eetvelde in het Algemeen Rijksarchief

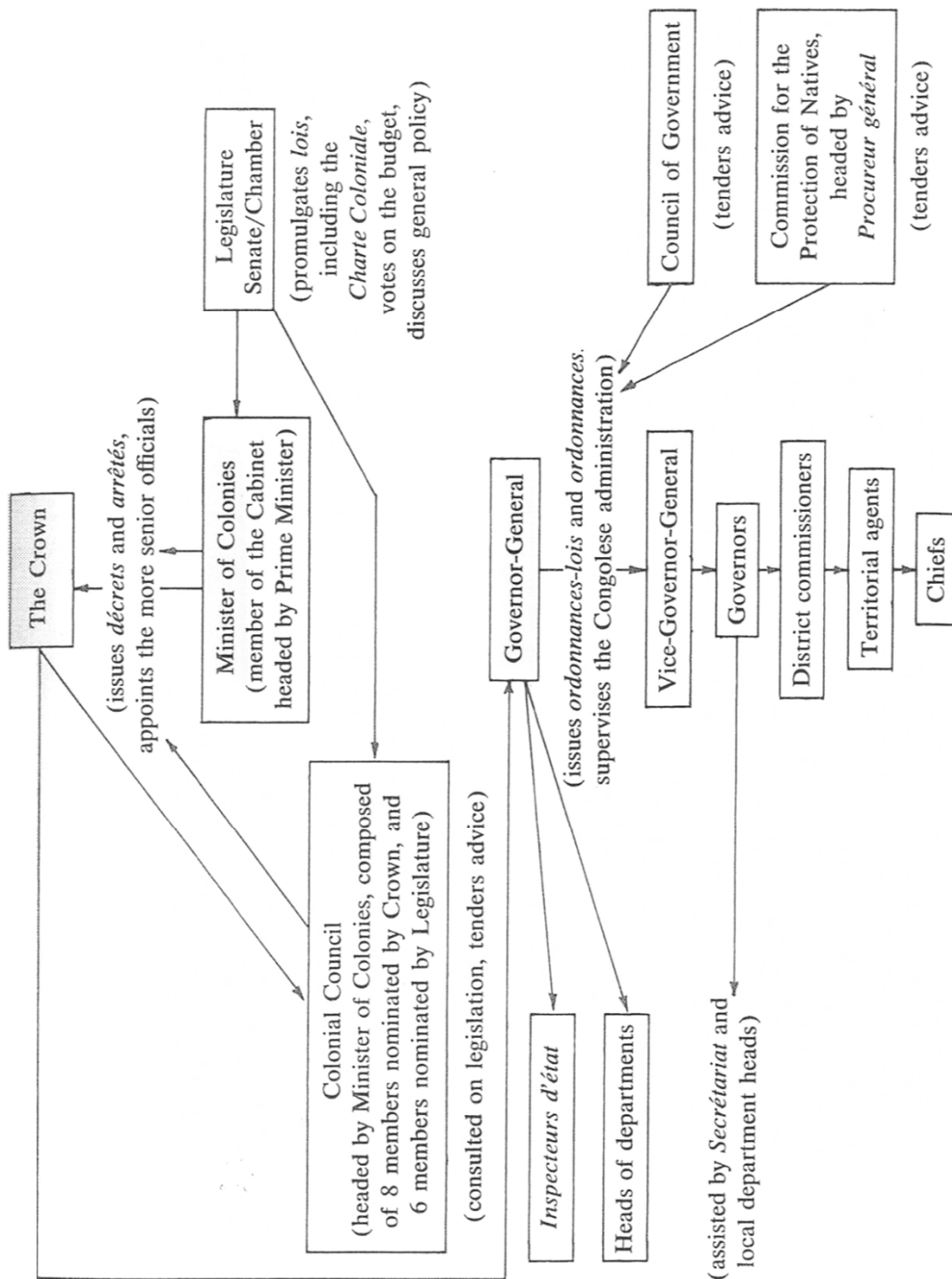
Bijlagen

Bijlage 1: Organogram Congo Vrijstaat

Organogram Congo Vrijstaat (1885-1908)

Bijlage 2: Organogram Belgisch Congo

The Formal Structure of Belgian Government

Bijlage 3: Fotoportretten van Fuchs

Foto 1

Foto 2

Foto 3

M. Le vicogouverneur général Félix Fuchs

Foto 4

M. FÉLIX FUCHS, Vice-Gouverneur Général du Congo

Bijlage 4: Fragment uit de Speech van Fuchs op zijn jubileum, 14/02/13.¹⁵⁵

“[...]”

C'est enfin la diffusion de l'évangélisation.

A propos de celle-ci, je ne puis m'empêcher de rappeler les paroles du Roi Leopold [sic] II, dans Sa lettre à Messieurs les Secrétaires Généraux, du 3 juin 1906: 'Je ne dois pas vous recommander de faciliter l'œuvre de nos missionnaires. Vous savez avec moi tout le bien qu'ils font au Congo. Notre devoir est de les soutenir dans la poursuite de leur noble tâche. Vous avez bien fait de vous entendre avec eux à cet effet'.

Gardons-nous, Messieurs, de laisser obscurcir la clarté de nos visions par la poussière que soulèvent, ailleurs, les vaines et stériles querelles des partis. Ces choses là, Messieurs, ne sauraient s'acclimater sous le soleil des tropiques. Ces choses là ne sont pas des articles d'importation. Ces choses là ne doivent pas franchir le bel estuaire de notre cher et splendide Congo.

Nous devons savoir faire généreusement et avec abnégation le sacrifice de nos préférences personnelles. Veillons à ce que jamais notre labeur ne soit troublé par des préoccupations que nous avons su ignorer pendant plus d'un quart de siècle.

[...]”

¹⁵⁵ KMMA- Archief Fuchs- Boîte 128, Notes Biographiques. Speech gouverneur-generaal Fuchs op zijn jubileum, 14/02/13